

Znameniti Petrovaradinac Franjo Malin

*Dominik Deman**

Sažetak

Petrovaradin je koncem modernog, a početkom suvremenog doba imao znamenite hrvatske obitelji koje su obilježile njegovu prošlost, ali i razvoj. Većina njih bavila se vinogradarstvom. Takva je bila i obitelj Franje Malina Starijeg, u dva mandata gradonačelnika Petrovaradina. Njegov sin Franjo Malin Mlađi (1884. – 1955.) bio je poznati kulturni djelatnik. Tijekom života radio je kao gimnazijski profesor, novinar-publicist, knjižničar, pisac. Nakon srpske novosadske gimnazije visoko obrazovanje je stjecao u Pragu, Zagrebu i Beču studirajući filozofiju, slavistiku i germanistiku. Sudjelovao je u oba svjetska rata. U međuratnom razdoblju se najviše isticao kao kulturni i javni djelatnik. Svoj doprinos je dao i u Sokolskom pokretu koji je u Kraljevini Jugoslaviji bio veoma popularan, a nekoliko godina je bio aktivan član slobodnozidarske lože „Mitropolit Stratimirović“. Obnašao je značajne funkcije u Matici srpskoj koju je veoma volio, a bio je prvi i jedini Hrvat do sada u njejoj upravi. Bio je jedan od osnivača i prvi upravnik Muzeja Matice srpske, danas Galerije Matice srpske. Poslije Drugoga svjetskog rata do mirovine je bio referent za socijalnu politiku i upravnik Vojvođanskog državnog arhiva.

Ključne riječi: Petrovaradin, Franjo Malin, hrvatske obitelji, Matica srpska

Uvod

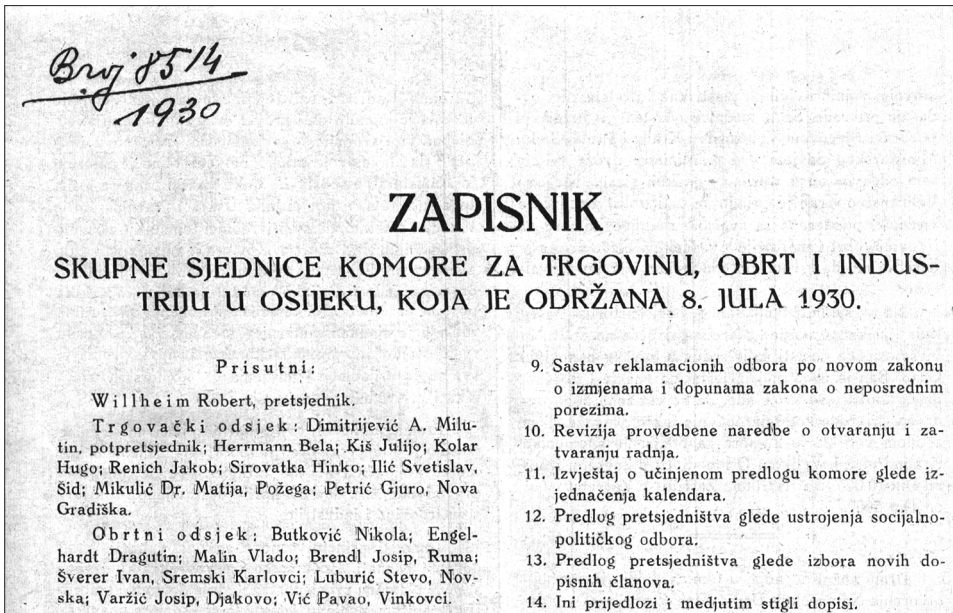
U svojoj novovjekovnoj povijesti Petrovaradin je imao mnogo znamenitih porodica. Podizanje ogromne barokne tvrđave tijekom XVIII. stoljeća bitno je utjecalo na razvoj i naseljavanje Petrovaradina. Radi izgradnje tvrđave i njene opskrbe, habsburške vlasti naseljavaju mnoge narode u sam Petrovaradin koji se sastojao od tri dijela: podgrađa, Ljudevitovog dola i Rokovog dola, kao i u susjedni Novi Sad koji to ime službeno dobiva 1748. godine stjecanjem statusa slobodnog kraljevskog grada (Erdujhelji 1894: V-IX). Osim već brojnih Srba u susjednom Petrovaradinskom šancu – Novom Sadu, u Petrovaradinu se naseljavaju Nijemci, Hrvati, Mađari, Česi, Slovaci. U drugoj polovini 19. stoljeća Petrovaradin dobiva u etničkom pogle-

* profesor povijesti, Kemijsko-tehnološka škola, Subotica

du pretežito hrvatski karakter i značajno se ekonomski razvija. Neke od najvažnijih petrovaradinskih porodica su bile: Paulović, Malin, Pokas, Carin, Preprek, Adam, Ugrenić, Grginčević, Štefanović, Vuković, Šantek, Nežić, Dudvarski, Nemeš.

Porijeklo porodice Malin

Povijesna literatura spominje porodicu Malin kao pohrvaćenu porodicu grčkog porijekla (Horvat 1942: 333). Osnova prezimena Malin je imenica ženskog roda: Malina, Mala. Sam Franjo je tvrdio da su njegovi preci porijeklom iz Pečuha, gdje je i u njegovo vrijeme bilo dosta Hrvata porijeklom iz Dalmacije, kao i da se prezime spominje još u doba cara Dušana, polovinom XIV. stoljeća (Malin *Autobiografija*: 3). Njihovo prezime se dovodi u vezu s osnivanjem Prve hrvatske štedionice 1846. godine u Zagrebu čiji je jedan od potpisnika osnivača dioničara bio N. (Naum) Malin (Horvat 1942: 332). Ivo Malin, stručnjak za upravno pravo, visokog suvremenog obrazovanja, dolazi na čelo trećeg odsjeka za narodno gospodarstvo u zagrebačkoj vladi 1896. godine. On iznosi prijedlog o promoviranju i razvoju ekonomije u Hrvatskoj i Slavoniji osnivanjem ustanova poput šumarske akademije, potkivačke škole, domaćinske i voćarske i vinogradarske škole. Njegovo uzorno dobro je bila „gospodarska zaklada“ Božjakovina čija je vrijednost iznosila 500.000 forinti (Horvat 1942: 487-488). Božjakovina je imala uzorna biljna i stočna odgajališta i rasadišta, obnavljala je soj stoke, a bavila se konjogojstvom, voćarstvom i vinogradarstvom. Horvat u svojoj



Zapisnik skupne sjednice komore za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku (dio), održane 8. srpnja 1930. Izvor: Zlatko Gegenbauer

monografiji o kulturi Hrvata donosi sliku Nauma Malina, kao i Sofije Malin, sestre Dimitrija Demetra i sliku zagrebačkog trgovca Ivana Malina (Horvat 1942: 26). U zapisniku skupne sjednice komore za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku, održane 8. srpnja 1930. godine, među nazočnima se kao član obrtnog odsjeka spominje Vlado Malin s još nekim članovima istog odsjeka iz Rume (Zapisnik skupne sjednice komore za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku, održane 8. srpnja 1930: 1). Vladimir Vlado Malin je došao u Osijek 1912. godine, bio je inženjer građevinarstva, a u periodu od 1934. do 1935. godine, kada je preminuo, bio je gradonačelnik Osijeka (napomena Zlatka Gegenbauera).

Vinogradarstvo u Srijemu i u Petrovaradinu

Vinogradarstvo na području Srijema i Fruške gore ima prilično dugu tradiciju. Rimski pisac Aurelije Viktor je zabilježio u IV. stoljeću da je rimski car Marcus Aurelius Probus zasadio vinovu lozu u blizini Sirmijuma na obroncima Fruške gore 276. godine (Knežev 2018: 282-283). Cistercitema, ogranku benediktinskog reda, koje je ugarski kralj Bela IV. doveo u XIII. stoljeću na Petrovaradinsku stijenu gdje su oni podigli opatiju i utvrđenje, pripisuje se obnova vinogradarstva iz rimskog doba. Vjerojatno su oni prvi napravili popularno vino bermet po kojem su danas poznati Srijemski Karlovci, a kasnije petrovaradinski vinogradari prave šiler i suvarak (Macut Milovan, Sami i Mitrović 2021: 75).

Petrovaradinci su se intenzivno bavili zemljoradnjom i vinogradarstvom do Drugoga svjetskog rata. Sijali su žito, kukuruz, djetelinu i pšenicu, ali su više od toga uzgajali vinovu lozu. Vinogradarstvo je bilo osnovna djelatnost, a stočarstvom su se poneke porodice bavile radi svojih potreba. Skoro svaka kuća je imala vinograd, bar pola jutra ili jutro zemlje, a bogatiji – gazde od 10 do 50 jutara. Dr. Robert Paulović iz Gradića imao je oko 50 jutara zemlje pod vinovom lozom, Pokas i Franja Dunković iz ulice Račkog iz Novog Majura su imali, po kazivanju Petrovaradinaca, 30-40 jutara. Francika Nemeš i Alojz Vjekoslav Nežić iz Starog Majura su također bili imućni vinogradari s oko 20 jutara vinograda, dok su Josip Grginčević zvan Deda Joza i Marko Carin (1880. – 1960.) iz Ulice Račkog imali oko 10 jutara. Bogati vinogradari su bili i Hajdinovići i Dunkovići. Vinogradi su se uglavnom nalazili ispod Vezirca, u Zanošu, na Širinama, Karagači, Alibegovcu, brežuljkastom potezu između Petrovaradina, Srijemskih Karlovaca, Bukovca i Srijemske Kamenice. Najbolja vina imali su Ivica Barbarić, Dragutin Kara Ključec, Slavko Lojza Nežić, Braca Stjepan Vizi, Ferika Šimunović...

Petrovaradinsko zemljište je pogodovalo i za voćarstvo. Gotovo svaka kuća je imala bar drvo oraha ispred. Uzgajale su se breskve alberke, marelice, trešnje-ruštev, šljive, bademi (Višekruna 2018: 57). Vinogradarski motivi poput reljefa u kome su predstavljeni djevojka s bokalom i vinovom lozom, grozdovi grožđa, i danas su vidljivi na nekim petrovaradinskim starim kućama u glavnoj, Preradovićevoj, ulici.

Nakon epidemije filoksere u XIX. stoljeću koja je uništila mnoge fruškogorske vinograde, Franjo Malin Stariji, Aleksandar Adamović iz Novog Sada i Radi-

voj Simonović iz Srijemske Kamenice su ih obnovili na američkoj podlozi (Malin *Autobiografija*: 3).

Početakom 60-ih godina XX. stoljeća, na inicijativu profesora Zvonimira Vukovića, učenici Osnovne škole „Vladimir Nazor“ su u okviru povijesne sekcije pisali o tadašnjim ulicama Petrovaradina. Rezultat njihovih radova je Zbornik *Petrovaradin: juče, danas, sutra*. Unuk profesora Vukovića, povjesničar Igor Novaković je početkom XXI. stoljeća, četrdesetak godina kasnije, organizirao novo istraživanje na istu temu, tako da su o ulicama Petrovaradina pisale neke nove generacije đaka. Rezultat toga je knjiga *Petrovaradin juče, danas, sutra* u proširenom izdanju.

O Ulici Franje Račkog pisao je Đorđe Zvezdin početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća, a prilog je obogaćen s dvjema zanimljivim slikama Ane Brener. Autor teksta ovu ulicu naziva i Vinogorskom ulicom. Opisuje događanja u ulici u jesen kada je u tijeku berba. Bivša Malinova kuća je 60-ih godina bila *Vinogorje*, kasnije poznato i kao *Fruškogorac* i *Navip*, pred nju su od jutra do večeri pristizala seljačka kola s groždem kako bi prodala svoju berbu. Lijep opis ulice u jesen autor nastavlja pričom o novom vinu, moštu, pčelama, škripi kotača, konjima koji ržu. Kroz široku kapiju često su izlazili kamioni puni buradi s vinom. U to vrijeme ulica je još bila popločana turskom kaldrmom i bilo je puno prašine u njoj (Vuković i Novaković 2005: 74-75). Zvezdin se osvrće na najpoznatije stanovnike tadašnje Ulice Račkog: na kuću broj 10 koja je pripadala gazdi Carinu, a u kojoj je tada podstanar bio Stanislav Preprek, učitelj, skladatelj i knjižničar. Spominje i obje kuće porodice Malin: onu pod brojem 4 gdje je bila gostionica „Bela ruža“ u kojoj je otvorena prva petrovaradinska čitaonica, i kuću broj 6 gdje je kasnije bilo *Vinogorje*. Nekoliko rečenica je posvetio i biografiji samoga Franje Malina Mlađeg koji je bio najpoznatiji stanovnik ove ulice po kome se cijela ulica nekada i nazivala „Malinova kuća“. Naziv koji je petrovaradinski osnovac tada predvidio za ulicu u budućnosti je bio Školska ulica, jer je zaista malo kasnije u blizini nekadašnjeg gazdinstva Malinovih otvorena školska zgrada kao podružnica glavne osnovne škole u Petrovaradinu, nekada pučke škole „Josip Juraj Štrosmajer“, kasnije „Vladimir Nazor“, a danas „Jovan Dučić“, za učenike od 1. do 4. razreda, u govoru Petrovaradinaca poznata i kao „Mala ili Malinova škola“.

Petrovaradinska grana porodice Malin

Franjo Malin Mlađi za života nije upoznao ni jednog djeda. Obojica su umrla prije njegovog rođenja. Pradjed po ocu se zvao Ištok Malin, rođen je 80-ih godina XVIII. stoljeća i imao je tri sina: Stipu, Andru i Antuna (napomena Zlatka Gegenbauer). Očev otac, djed Stipa rođen je 1813. godine, a umro je revolucionarne 1849. godine u dobi od 36 godina od boginja. Za života je prijateljvao s Josipom Jurjem Strossmayerom dok je on bio mladi kapelan u Petrovaradinu u razdoblju 1838.-40. Malin Mlađi pamti i da je nakon Strossmayerovog odlaska u Beč na daljnji studij djed Stipa bio u zavadi s novomajurskim župnikom Milinkovićem koji nije dozvolio

da Stipa bude sahranjen unutar groblja iza crkve, nego u jarku pored groblja (Malin *Autobiografija*: 3-4).

Roditelji Franje Malina, profesora, pisca, novinara i kulturnog poslenika su bili Franjo Malin Stariji i Jozefina Koščol. Franjo Stariji (1845. – 1922.) bio je uspješan ekonom i vinogradar, pripadnik gornjeg sloja građanske klase u Petrovaradinu na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće koji je znatno pridonio ekonomskom i kulturnom razvoju Petrovaradina. Porodica Malin je porijeklom iz Pečuha. Franjo Stariji je bio gradonačelnik Petrovaradina dva mandata u razdoblju od 1895. do 1904. (Rajković 2011: 27), a jedna ulica u Petrovaradinu nosi po njemu ime. S 23 godine bio je školski nadzornik, a ovu je službu vršio u više mandata. Godine 1872. je postao vijećnik u gradskom poglavarstvu Petrovaradina. Bio je prijatelj s Ilijom Okrugićem Srijemcem i s grkokatoličkim parohom Jovanom Hranilovićem. Majka Franje Malina Mlađeg je bila porijeklom Čehinja iz Slavenskog Broda. Otac joj je bio gradski fizik ili liječnik u Slavenskom Brodu, a Franjo Mlađi tvrdi kako je od nje naslijedio mnoge tjelesne i duševne osobine. Bila je veoma vrijedna, brinula se o kući i školovanju djece. Porodica Malin je imala sedmero djece, a sestra Franje mlađeg je bila i Vjekoslava – Slavica, udana za Tomislava Bajića i majka Branka i Stanka Bajića, novosadskih intelektualaca i pripadnika KPJ-a (Popov 1999: 268). U izvještaju činovnika gradskog poglavarstva iz Novog Sada od 31. listopada 1940. godine vidi se da je 2. listopada 1940. godine zaključen kupoprodajni ugovor između članova porodice Malin i izvjesnog Milana Rozmirova. Predmet ovoga ugovora je prodaja nekretnina: kuće i oranice u Mažuranićevoj ulici pod katastarskim brojem 56. Malinovi prodaju, a kupac je Milan Rozmirov. Iz navedenog dokumenta može se zaključiti da su Franjo Stariji i Jozefina imali sedmero djece. Navedena su sljedeća imena: Franja, Milan, Mira, Nada, Slavica udana Bajić, Jelka udana Nemčanin i Anica udana Nikolić (dokument 97/940 Gradskom poglavarstvu Novi Sad, slikao Zlatko Gegenbauer). Jelka udana za Viktora Nemčanina živjela je u Zemunu s mužem, a njihova kćer Cvijeta je redigirala pred smrt *Autobiografiju* svoga ujaka Franje Malina Mlađeg. U vezi s ovom kupoprodajom nekretnina porodice Malin, naredni dokument „Izveštaj finansijskog poreskog odseka“, Gradskog poglavarstva Novi Sad – odsjeka u Petrovaradinu broj 605 od 3. listopada 1940. godine, pokazuje da je Franjo Malin s adresom Račkog 4 u Petrovaradinu izmirio sve porezne obveze za prodanu nekretninu (dokument br. 605 iz 1940., Gradsko poglavarstvo Novi Sad, slikao Zlatko Gegenbauer). Prva čitaonica u Petrovaradinu koja je počela s radom 1869. godine nalazila se u dvorištu kuće Malinovih, u današnjoj Ulici Račkog 4 u okviru tadašnje gostionice „K belo ruži“ („Zur weissen rose“). Kuća broj 2 u Ulici Račkog na samom uglu te ulice i male poprečne ulice koja danas nosi ime Franje Malina, vjerojatno nije bila u vlasništvu Malinovih, kako svjedoči dokument policijske uprave iz Novog Sada od 29. studenog 1940. godine u kome se spominje izvjesna Irena Sabo rođena u Beočinu 1927. godine, koja od rođenja stanuje u Novom Sadu, kći izvjesnog Jenea, bačvara rođenog 1897. godine, a od rođenja do datuma na dokumentu stanuje u Ulici Račkog broj 2 (dokument br. 37834/1940 od 29. studenog 1940. uprave policije iz Novog

Sada, slikao Zlatko Gegenbauer¹). Nedugo potom, početkom naredne 1941. godine, Franjina sestra Slavica udana Bajić prodala je kuću u susjednoj Kačićevoj ulici broj 18, 18a, 18b bračnom paru Mihajlović – Mladenu i Zagorki. U dokumentu stoje datumi 3. i 8. 2. 1941. godine. (dokument 16/41 Gradskom poglavarstvu Novi Sad, slikao Zlatko Gegenbauer). Franjo Malin Stariji bio je kršteni kum svoj djeci svoga susjeda Dragutina Carina (nepoznati rukopis na bijelom papiru s naslovom Carin, skeniran).

Djetinjstvo, mladost i obrazovanje Franje Malina

Važan izvor za poznavanje osnovnih činjenica iz života Franje Malina je njegova autobiografija, napisana u prosincu 1955. godine, dva tjedna prije Franjine smrti. Nalazi se u Rukopisnom odjeljenju Matice srpske. *Autobiografiju* je sredila i pretipkala njegova rođaka, nećaka Cvijeta Petrik (Đilas 2008: 65). Franjo Malin mlađi je rođen u Petrovaradinu 9. kolovoza 1884. godine u Ulici Račkog broj 4. Osnovnu pučku školu završio je u Petrovaradinu 1895. godine. Srpsku pravoslavnu veliku gimnaziju (današnja Gimnazija „Jovan Jovanović Zmaj“) je pohađao od 1895. do 1903. godine u Novom Sadu. Njegova oba starija brata su završila istu gimnaziju (napomena Zlatka Gegenbauera). Novog Majura kao predgrađa Petrovaradina Franjo se prisjeća kao patrijarhalnog mjesta u kome je njegov otac u dva mandata bio gradonačelnik. Mladi Franjo je svaki dan išao pješice u Novi Sad u školu, ukupno osam kilometara, a zimi kada bi sklanjali pontonski most zbog leda na Dunavu, u školu je išao preko željezničkog mosta što je povećavalo prijedenu razdaljinu do škole i natrag na 10 km. Kao i većina djece volio se igrati. Rado se sjeća u svojoj autobiografiji igara loptom koje su se zvale langameta i šinkometa. Kao rekviziti za igru tijekom većeg dijela godine služili su im lopta i obruč, zimi bi se sanjkali ili klizali po petrovaradinskim šančevima, a ponekada su išli po ledu preko zaleđenog Dunava (Malin *Autobiografija*: 5-6).² Za šančeve petrovaradinske tvrđave i u ono vrijeme su se pričale razne zastrašujuće legende o džinovskim zmijama, vješticama, zalutaloj djeci, kako bi odrasli utjecali na djecu da što manje posjećuju ta mjesta kako se ne bi povrijedila ili stradala. Pojava prvih bicikala koji su bili veliki, čudni i nezgrapni za današnje pojmove izazivala je čuđenje, burnu reakciju petrovaradinske djece koja su ih gađala kamenicama i vikala da idu vragovi. Franjo je učio svirati violinu na tvrđavi kod jednog narednika vojne muzike. Malin se rado prisjeća svečanosti otvaranja pontonskog mosta, svake godine oko blagdana sv. Josipa, kada su se predstavnici civilnih i vojnih vlasti s petrovaradinske i novosadske strane na sredini mosta susretali i pozdravljali.

Franjini gimnazijski dani su prema njegovom sjećanju dosta brzo prošli. Tijekom tih osam godina uglavnom su im isti profesori predavali. Budući da je početak

¹ Zahvaljujem Zlatku Gegenbaueru za fotografiranje i skeniranje dokumentacije koju je učinio dostupnom i za ovaj rad.

² Malin u ovom dijelu autobiografije opisuje i navodi pravila tih igara, a spominje i igru „bubalice“ kojom su se zanimali stariji momci i djevojke. Prisjeća se igara s crvenim jajima za Uskrs.

ОПШТИ УПИТНИК				
1. ПОРОДИЧНО ИМЕ (ОЧЕВО ИМЕ) И ИМЕ				
<i>MALIN (Franjo) FRANJO</i>				
2.	Датум	Место	Срез	Народна Република
Рођења	<i>9 augusta 1884</i>	<i>Novi Sad (Petrovaradin)</i>	<i>Novi Sad</i>	<i>NR Srbija</i>
3.	Држављанство	4. Народност	5. Брачно стање	6. Имовно стање
	<i>NR Srbije</i>	<i>Hrvat</i>	<i>Неженjen</i>	<i>1/5 porušene kuće 1 i pol jutra zemlje</i>
7. ЧЛАНОВИ ПОРОДИЦЕ (жена, муж, деца, родитељи, малодобна браћа и сестре)				
<i>nema porodice</i>				
	И М Е	Родбински односи	Датум рођења	Установа где ради, занимање и месечни приходи
				Поседује ли непокретну имовину и колико
8. С ким живи у заједничком кућанству			9. Где живе остали чланови породице и од чега се издржавају	
<i>сам живи</i>				
10.	Које је школе и курсеве свршио и које испите положио		Трајање од—до	Где
Школска и стручна спрема	<i>Gimnaziju u Novom Sadu sa maturom Filozofski fakultet</i>		<i>1908-1908</i>	<i>Prag, Zagreb, i Бео</i>
				<i>vrlo dobro vrlo dobro</i>
11. Које стране језике познаје и у којој мери				
<i>Немачки и чешки одлично и латински по потреби</i>				
12. Остале вештине				
<i>Slavistika i germanistika</i>				

Opšti upitnik. Izvor: Arhiv Vojvodine.

XX. stoljeća na ovim prostorima obilježila intenzivna mađarizacija kojoj su podlegli mnogi Slovaci, bunjevački Hrvati, Nijemci, Srbi su kao narod pružali najveći otpor, a u tome je značajnu ulogu imala Velika srpska gimnazija u Novom Sadu i njeni profesori, požrtvovni nacionalni radnici. Kao bedem mađarizaciji stajala je i crkveno-školska autonomija Srba utemeljena na privilegijama koje je car Leopold I. Srbima

dao još 1690.-1691. godine, a mađarska vlada ih je ukinula 1912. godine (Popović 1959: 19). Nakon završetka svoga školovanja Franjo se rado sjećao svojih gimnazijskih profesora, posebno Tihomira Ostojića, kasnije predsjednika Matice srpske, koji je tada bio mlađi, erudit, uglađen i finog držanja. Polaganje mature u srpnju 1903. godine za njega nije bilo naročito teško budući da su u ono vrijeme na kraju svake školske godine đaci polagali razredni ispit iz cijelog gradiva. Kada je bio đak petog razreda Novosadske srpske gimnazije, sazidana je nova zgrada. Po završetku gimnazije Malin i njegovi školski vršnjaci su kupili štapove što je u ono vrijeme predstavljalo znak zrelosti. Iz školskih dana rado pamti održavanje svetosavskih besjeda koje su se održavale u tadašnjoj zgradi Srpskog narodnog pozorišta koju je veleposjednik Lazar Dunderski poklonio SNP-u, a koja je kasnije izgorjela. Skoro svi tadašnji gimnazijalci su bili zaljubljeni u glumicu Srpskog narodnog pozorišta Dragu Spasić, pa i sam Malin (Malin *Autobiografija*: 7-8).

U svojoj autobiografiji Malin je nekoliko redaka posvetio sjećanju na slavne pjesnike poput Ilije Okrugića, petrovaradinskog opata i pjesnika i na znamenitog srpskog pjesnika Lazu Kostića, koje je vidio u djetinjstvu. Okrugić ga je po izgledu podsjećao na pravoslavne svećenike koji su nosili dužu bradu i kosu do ramena iako je ispod donje usne Okrugić imao manju bradu zvanu mušica. Laza Kostić je bio jedan od prvih muškaraca u ono vrijeme koji nije nosio šešir. Sjeća ga se kako je trčao gologlav kroz Majur mašući u ruci s jednom maramicom kojom je brisao znoj dok je drugu zadjenuo za pojas da se suši. Ponekad se znameniti pjesnik vozio kočijom s vladikom Opačićem koji je imao vinograd u Majuru (Malin *Autobiografija*: 5).

Kao maturant, prije polaganja maturalnih ispita, Franjo je saznao od petrovaradinskog učitelja koji je stanovao u školskoj zgradi današnje Malinove škole vijesti da su u Beogradu ubijeni kralj Aleksandar i kraljica Draga Obrenović, ali toj vijesti tada nije pridavao veliki značaj. Malin se rado sjeća i prolaska kralja Petra I. Karađorđevića vlakom kroz Petrovaradin kada mu je s drugim mladima klicao: „Živio jugoslavenski kralj“. Ličnost kralja Petra I. je doživljavao kao simbol jugoslavenskog jedinstva, a ovaj događaj kao prvu manifestaciju svoga jugoslovenstva koje je još više došlo do izražaja tijekom studija i za vrijeme prosvjetne i novinarske karijere (Malin *Autobiografija*: 8-9).

Studirao je filozofiju u Pragu 1903.-05., u Zagrebu 1905.-06. i Beču 1906.-07. Jugoslavenska omladina koja je studirala u Pragu bila je više zanesena ličnošću Tomáša Garriguea Masaryka, češkog državnika, nego sami Česi. Odlazili bi svakog četvrtka u Narodni dom u Pragu slušati njegova predavanja. Po uzoru na svog češkog mentora Malin je sa svojim kolegama, prešavši u Zagreb gdje je upisao peti semestar studija, pokrenuo list Pokret i osnovao Naprednu stranku koja je kasnije ušla u Hrvatskosrpsku koaliciju. Josip Šosberger donosi podatak da je Malin studirao u spomenutim gradovima slavistiku i germanistiku, a da je u Beču, gdje je služio vojni rok, također završio i školu rezervnih oficira 1908. godine (Šosberger 2014: 465). Tijekom studija počeo se baviti novinarstvom. U Beču je bio suradnik lista Neues Wiener Journal u koji ga je uveo slikar Tomislav Krizman (Popov 1999: 268. usp. Šosberger 2014: 465). Tijekom završnih semestara na studiju u Beču bio je pod

velikim utjecajem slavista Vatroslava Jagića, a intenzivno se družio sa slikarom Tomislavom Krizmanom i kiparom Ivanom Meštrovićem (Malin *Autobiografija*: 10). Krizmana Malin pamti kao nježnu, profinjenu umjetničku dušu koja je bila oduševljena jugoslavenskom idejom kao što se i Meštrović, koji je volio i narodne pjesme, oduševljavao istom. Krizman je stvorio albume grafike iz svih jugoslavenskih krajeva i s njim je Malin ostao u stalnoj prijateljskoj vezi sve do njegove smrti u listopadu 1955. godine.³ Iz vremena studentskih bečkih dana Franjo se sjeća i dolaska poznatog hrvatskog pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića na operaciju kamena u mokraćnom mjehuru i njegove tragične sudbine budući da je od posljedica operacije vrlo brzo preminuo u Sarajevu. Pamti ga kao pjesnika naprednih ideja i antiklerikalca. Tijekom svojih studentskih dana uz jugoslavenstvo Malina su sve više zanosile ideje demokracije i antiklerikalizma.

Franjo Malin učitelj, knjižničar i publicist

Svoju profesorsku karijeru Malin je započeo u realnoj gimnaziji u Karlovcu 1908. godine,⁴ gdje je imao i službu knjižničara u Gradskoj biblioteci. U ovom gradu je radio do 1914. godine. Karlovac je tada bio jedan od centara hrvatskog školstva. Vodio je brigu nad hrvatskim školama u Istri. Klub Ćirilo-Methodskih zidara je postojao tada u hrvatskim gradovima, a Malin je bio aktivan u njegovom karlovačkom odboru. U periodu od 1910. do 1912. godine uređivao je i karlovački tjednik *Karlovac*, službeni list Hrvatsko-srpske koalicije, a objavljivao je članke i u nekim zagrebačkim listovima poput *Obzora* i zagrebačkih *Novosti*, *Agramer Tagblatta*. O ovom razdoblju svoga života Malin u svojoj *Autobiografiji* kaže:



„Celo vreme moje službe tamo bio sam vrlo aktivan i agilan, naročito u Prosvetnom odboru: držao sam javna predavanja, sudelovao sam u diletantskim predstavama i bio gradski bibliotekar... I u gimnaziji mi je bilo vrlo lepo: voleo me je direktor, volele su me kolege profesori (osim katoličkog

³ Tomislav Krizman je umro u Zagrebu 24. listopada 1955., a Franjo Malin je umro u Novom Sadu 20. prosinca 1955., nedugo nakon njega.

⁴ Zlatko Gegenbauer navodi kao datum zasnivanja radnog odnosa Franje Malina u Karlovcu 16. kolovoza 1909. godine, nakon istraživanja i prepiske s Hrvatskim državnim arhivom u Karlovcu.

katiheta), a voleli su me i đaci. Bezbrižan je to život bio. Ja sam doduše puno radio, pa i mnogo zarađivao“ (Malin *Autobiografija*: 11).

Malin ističe kako njegova profesorska plaća nije bila velika, ali da je dosta zarađivao i od drugih poslova, da je primao plaću kao knjižničar (bibliotekar), a najviše je zarađivao kao novinar. Ljubav prema knjigama i prve kontakte s bibliotekarstvom uopće Malin je ostvario još u djetinjstvu u čitaonici i biblioteci koju je njegov otac Franjo Malin Stariji držao i otvorio još 60-ih godina XIX. stoljeća u Petrovaradinu pri gostionici „K beloju ruži“ na početku današnje Ulice Račkog (napomena Zlatka Gegenbauera). Prve službene kontakte s Bibliotekom Matice srpske Franjo Malin je ostvario 19. travnja 1911. godine kada je radio u Karlovcu kao gimnazijski profesor i bibliotekar u Biblioteci Pučko-prosvjetnog odbora. Tada se obratio svom bivšem gimnazijskom profesoru Tihomiru Ostojiću i zamolio ga za pomoć oko nabave knjiga na srpskom jeziku za biblioteku u Karlovcu. Budući da je ta biblioteka imala dosta knjiga duplikata na hrvatskom jeziku, posebno u izdanju Matice hrvatske, predložio je razmjenu tih duplikata za knjige na srpskom jeziku s nekim društvom, bibliotekom ili sličnom ustanovom, s obzirom na to da knjiga na srpskom nisu imali. U drugom pismu Tihomiru Ostojiću koje je datirano 17. svibnja 1911. godine Malin zahvaljuje Ostojiću na ostvarenoj suradnji i na „krasnom daru“ u vidu knjiga za koje se nadao da će prodati u gimnaziji te obavještava da će se obratiti g. profesoru Živojinoviću (Đilas 2008: 65). U svom osvrtu na bibliotekarski rad Franjo kaže da je to jedan lijep posao koji je volio, a da je volio i omladinu koja je dolazila kod njega u biblioteku. Tu je upoznao i neke ljude od znanosti. Iako biblioteka u kojoj je radio nije tada bila uređena po decimalnom sustavu, svaku je knjigu veoma lako mogao pronaći. Priredio je tri retrospektivne izložbe i 12 izložaba suvremenih likovnih umjetnika (Malin *Autobiografija*: 21). Godine 1919. nakon stvaranja Kraljevine SHS i prestanka rada privremenih tijela vlasti u Novom Sadu i Petrovaradinu, kao i u većini drugih naselja novoosnovane države, Franjo je dobio poziv da se vrati u gimnaziju u Karlovcu i nastavi raditi kao profesor. Ovaj poziv je rastužio njegove roditelje već u podmakloj dobi i rasplakao ih, tako da je on poslao svoju ostavku, odlučio je vratiti se novinarstvu i pomoći da se porodično-roditeljska ekonomija, pomalo zapuštena uslijed ratnih prilika, obnovi (Malin *Autobiografija*: 17).

Nakon ujedinjenja bio je suradnik novosadskih listova, demokratskog glasila *Jedinstvo* (1919. – 1925.), kao i član redakcije lista *Vidovdan* (1922. – 1924. godine). U razdoblju od 1919. do 1933. godine se uglavnom bavio novinarstvom (Popov 1999: 268-269. usp. J. Šosberger 2014: 466). Bio je urednik novosadskog dnevnog lista *Otadžbina* od 1. prosinca 1929. do 30. ožujka 1930. godine iza koga je stajala masonska loža Stratimirović (Đilas 2008: 66). Napisao je i objavio nekoliko djela: *Jugoslovenstvo kroz istoriju*⁵ 1925. u Splitu, a *Jovan Cvijić i problemi narodnog jedinstva*

⁵ Na ovo djelo Malin je bio veoma ponosan. To mu je bila omiljena tema. Djelo je nastalo objedinjavanjem brojnih članaka koje je on pisao u mnogim novinama i časopisima. Knjiga je doživjela veliki uspjeh i poslužila je kao osnova i poznatom profesoru dr. Viktoru Novaku da napiše i objavi knjigu

*stva*⁶ u Novom Sadu 1927. godine, *Jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca u ogledalu istorije* u Novom Sadu 1928. godine, *Slobodno zidarstvo* u Novom Sadu 1928. godine, *Sokolstvo* u Novom Sadu 1929. godine. U Novom Sadu je još objavio *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Jugoslavije* 1929. godine, *Jugoslovensko ime, jugoslovensko pismo, jugoslovenski jezik* 1931. godine i *Kratki pregled jugoslovenske književnosti* u četiri sveska 1930. – 1931. godine, *Praktični udžbenik Češkog jezika i Čehoslovačka i Čehoslovaci* u Ljubljani 1931. godine, gdje je objavio i prijevod knjige Jana Pelikana *Dr. Miroslav Tyrš* iste godine (Đilas 2008: 68). Objavio je i veliki broj malih knjiga iz povijesti jugoslavenske i njemačke književnosti. Devadesetih godina XX. stoljeća je surađivao u *Letopisu Matice srpske*. Od obnavljanja *Letopisa Matice srpske* 1921. godine, zatim naredna dva desetljeća sve do početka Drugoga svjetskog rata na ovim prostorima Malin je bio stalni suradnik *Letopisa*, a deset godina je bio i član redakcijskog odbora, da bi 1924. godine postao i član Upravnog odbora. Bio je također i član Književnog odbora i savjeta, član sirotišta Marije Trandafil, a surađivao je i u *Glasniku Matice srpske* (Malin *Autobiografija*: 18). Godine 1922. je objavio brošuru *Sokolstvo*, a od 1931. do 1941. godine uređivao je list *Sokolska prosveta*. U knjizi o ulicama Petrovaradina stoji da je Malin proučavao i život Ilije Okrugića o kome je 1923. godine objavio knjigu, koja je prevedena na njemački jezik, kada je Malin postao kustos muzeja u Beču (Vuković i Novaković 2005: 74). Vjerojatno je u pitanju pogreška ili pogrešno zapamćena ili shvaćena informacija, bar kada je u pitanju posao Franje Malina budući da je on postao prvi upravnik Muzeja Matice srpske 1933. godine, po njegovom osnivanju, deset godina kasnije, a malo je vjerojatno da bi i te 1923. godine on mogao imati zaposlenje u Beču, jednom od gradova svoga studiranja u mladosti zbog toga što se tada Monarhija već bila raspala, a Malin je postao državljanin novostvorene Kraljevine SHS. O obiteljskoj situaciji Franje Malina Mlađeg u korištenoj literaturi nema podataka, osim rukom dopisane zabilješke Petrovaradinca Zlatka Gegenbauera da se on nije ženio i da je živio sam u Ulici Ilije Ognjanovića u Novom Sadu, dok se roditeljska kuća nalazila na adresi Račkog 4 i 6 u Petrovaradinu.

Franjo Malin zagovornik ideje sokolstva i aktivist Sokolskog pokreta

Ideja sokolstva i prvi sokolski pokret su nastali 1862. godine Pragu u Češkoj kao dijelu Habsburške Monarhije. Ideja sokolstva je u sebi sadržavala jačanje tijela, zdrav duh uz pomoć vježbanja – gimnastike, a kasnije su uključeni i drugi sportovi, ali i jačanje patriotizma, nacionalne svijesti, njegovanje kulture, jedan širok društveno-kulturni angažman, a kasnije i politički rad. Ideja je našla plodno tlo među svim slavenskim narodima Habsburške Monarhije, a jedna od glavnih karakteristika joj

Jugoslovenska misao, ali kako sam Malin ističe, njemu je kao nagradu donijela dva desetljeća kasnije uhićenja i zatvaranja po mnogim ustaškim tamnicama Petrovaradina, Zagreba i Srijemske Mitrovice.

⁶ U Malinovoj *Autobiografiji* (str. 18) za ovo djelo stoji naziv *Jovan Cvijić kao nacionalni radnik*, kao i podatak da je djelo objavljeno u Novom Sadu 1921. godine.

je bila i panslavizam, koji je slovenskim narodima služio za obranu od germanizacije unutar Monarhije. Prvi sokolski pokret u Pragu je osnovao povjesničar umjetnosti Miroslav Tirš skupa s Jindrihom Fignerom i Emanuelom Tonerom. Slovenci prvo sokolsko udruženje osnivaju 1863. godine, Hrvati 1874., a Srbi u Monarhiji 1905. godine, dok je u Kraljevini Srbiji sokolsko društvo nastalo još 1891. godine. Neke od krilatica sokolskog pokreta su bile: „Jednakost, harmonija, bratstvo“ i „U zdravom tijelu, zdrav duh“. Sokolski pokret je poticao vjersku toleranciju, jednakost između muškaraca i žena, a njihovi članovi su se međusobno oslovljavali s brate ili sestro (Sokol 2021. Putnik Prica 2018).

Svoje zlatno doba sokolski pokret je doživio u vrijeme postojanja monarhističke Jugoslavije, između dva svjetska rata. U Zagrebu je 26. siječnja 1919. godine donesena odluka o ujedinjenju svih mjesnih sokola u jednu organizaciju, a u Novom Sadu je stvaranje Sokolskog saveza Srba, Hrvata i Slovenaca svečano proglašeno na Vidovdan iste godine. Naredne 1920. godine savez je preimenovan u Jugoslovenski sokolski savez, a proglašenjem diktature kralja Aleksandra 1929. godine ime mu je promijenjeno u „Sokol Kraljevine Jugoslavije“ čiji je glavni starješina bio prijestolonasljednik Petar II. Karađorđević. Arhitektonska zaostavština sokolskog pokreta i ideologije danas su brojne građevine koje su u našoj državi nastale u tom razdoblju kao sokolane i sokolska sletišta na otvorenom. U socijalističkoj Jugoslaviji one su donekle zadržale svoju namjenu kao sportski objekti ili su postale centri kulturno-zabavnog života u nekim mjestima kao domovi kulture, kina i slično (Sokol 2021. Putnik Prica 2018).

Kao student Malin se oduševio idejama češkog državnika Tomáša Garriguea Masaryka o sokolskom pokretu. Pristupio je organiziranju sokolskog pokreta u Jugoslaviji (Šosberger 2014: 467). Bio je podstarješina i starješina sokolskog društva u Petrovaradinu. Sokolska organizacija u Petrovaradinu je službeno osnovana 18. srpnja 1924. godine. Službeni naziv organizacije je bio „Hrvatski sokol Petrovaradina“ (Lukić 1992: 107). U Petrovaradinu je postojao „Hrvatski soko“, kao i „Rusko sokolsko gnezdo“. Sokoli u Petrovaradinu su bili dio bačke sokolske župe i surađivali su sa sokolskim društvom iz Novog Sada (Nedeljković 2022). Sokolsko društvo u Petrovaradinu je svečano proslavilo Dan ujedinjenja 1932. godine. Proslava se odvijala u školskoj sokolani, a kasnije je održano i bogoslužjenje u crkvi. Govore su održali starješina Društva Vladimir Višošević i prosvjetar Društva Stanislav Prepek. Poslijepodne je u sokolskoj vježbaoni održana svečana Akademija na kojoj su bile prisutne mnoge ugledne osobe Petrovaradina i Novog Sada poput dr. Belajčića, na čelu saveza sokola, dr. Ignjata Pavlasa, člana prosvjetnog odbora Franje Malina i visokih predstavnika vojske. Sudjelovao je i zbor sokolskog pomlatka koji je predvodio učitelj Stanislav Prepek. Na proslavi povodom 20. godišnjice osnivanja prvog sokolskog društva u Petrovaradinu 1933. godine Franjo Malin je vrlo nadahnutu govorio o značaju sokolstva u razvoju i nastanku jugoslavenske države (Lukić 1992: 119). Zbog privrženosti ideji sokolstva i zbog aktivnog sudjelovanja u sokol-

skom pokretu, Malin je 1933. godine napustio Rimokatoličku Crkvu⁷ koja je kritizirala sokolstvo i optuživala ga za nemoral te je pristupio Starokatoličkoj Crkvi (Šosberger 2014: 467 usp. Milovan Macut, Sami i Mitrović 2021: 55).

Sokolski dom u Petrovaradinu je podignut 1934. godine, u ulici Preradovićeve broj 12, a povodom toga je proslavljena posveta doma i njegove zastave 8. i 9. rujna 1934. godine. Održana je i komemoracija strijeljanim rodoljubima u Prvome svjetskom ratu na kojoj su bili prisutni đakovački biskup Antun Akšamović i karlovačko-srijemski episkop Tihon. U ime petrovaradinskog sokola je govorio brat Malin. Franjo Malin je bio revizor sokolskog društva Petrovaradin 1934. godine. Na godišnjoj skupštini Sokolskog društva Petrovaradin, održanoj 20. siječnja 1935. godine, Malin je govorio o posljednjoj sokolskoj zastavi koju je ubijeni kralj Aleksandar poklonio društvu (Nedeljković 2022). Sokoli u Petrovaradinu su priredili proslavu u čast biskupa Strossmayera, a svečana sjednica je održana 3. veljače 1935. godine. Franjo Malin je održao govor „Sokolstvo i Strossmayer“ o značaju biskupa Strossmayera. Medalja Bijelog lava I. stupnja je dodijeljena u čehoslovačkom poslanstvu u Beogradu 28. listopada 1935. godine članu uprave sokolskog društva u Petrovaradinu, Franji Malinu. Kako sam Malin ističe, u sokolstvu je u međuratnom periodu obavljao sve funkcije, bio je: tajnik, starješina Sokolskog društva u Petrovaradinu, tajnik župe, prosvjetar sokolske župe Novi Sad, član Saveznog prosvjetnog odbora, kao i urednik *Sokolske prosvete* (Malin *Autobiografija*: 18).



Fotografija Franje Malina u iskaznici „Hrvatski sokol Petrovaradina“.

⁷ O ovim događajima u svojoj *Autobiografiji* (str. 20-21) sâm Malin daje objašnjenje. Cirkularno pismo rimokatoličkih biskupa koje je po župama čitano vjernicima, u kome se tvrdi da sokolstvo širi nemoral, izazvalo je revolt kod Franje (ovo biskupsko pismo protiv sokolstva je Petrovaradinac Zlatko Gegenbauer pokušao naći u Arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije, ali do danas nije uspio). Ne samo da je istupio iz Rimokatoličke Crkve, nego je napisao i izjavu s obrazloženjem zašto to čini. Izjava je bila pripremljena da bude objavljena u *Politici*, ali je navodno osobno tadašnji predsjednik vlade Srškić spriječio njeno publiciranje. Starokatolicima je pristupio zbog borbenog stava prema papstvu za koje je Malin smatrao da je najveća nesreća jugoslovenstva. Malin ovo argumentira predajom o ubojstvu hrvatskog kralja Zvonimira iz XI. vijeka koji je bio papski vazal i kao takav je htio povesti Hrvate u krstaški rat, kao i unijom s Ugrima – Mađarima iz 1102. godine koja po njemu dovodi do izdvajanja Hrvata iz jugoslavenske zajednice.

Malin u periodu Prvoga svjetskog rata 1914. – 1918. godine

Principovi pucnji na nadvojvodu i prijestolonasljednika Ferdinanda te kobne 1914. godine, kako je sâm Malin naziva, zatekli su ga u Karlovcu. Sjeća se i da je te noći mnogo vina popijeno, ali da je u ljudima bila već prisutna neka zla slutnja i strah za posljedice ovoga čina za narod. Malin je bio sudionik Prvoga svjetskog rata. Mobilizacijski poziv je Franju zatekao na godišnjem odmoru u Petrovaradinu, nakon završetka školske godine u Karlovcu. Morao je otputovati u Zagreb koji je bio njegovo mobilizacijsko mjesto. Svjedok je pripremanja oružane sile Dvojne Monarhije protiv Srbije. Na sajmištu u Zagrebu vidio je ogromnu količinu novoga oružja pripremljenog za pohod na Srbiju. Iako je bio austrougarski časnik, Malin je osjećao simpatije za Srbiju i bilo mu je žao stradanja njenih ljudi. Sjeća se da je kao posljedicu poraza „crno-žute“ vojske morao već 18. kolovoza napustiti Srbiju i da nije stajao do Rume, a drugi put mu se to dogodilo u prosincu nakon blistave pobjede srpske vojske na Kolubari. Zbog poraza mu je bilo drago, ali dogodila mu se i osobna tragedija jer mu je te godine u Srbiji poginuo brat Ivo. Sâm Franjo je razmišljao jednom prilikom u Ubu da se preda srpskoj vojsci, ali je ovo spriječila poljska žandarmerija. Nerado se sjećao grozota Prvoga svjetskog rata. Naglašava da ih je bilo i u Petrovaradinu u vidu opljačkanih i spaljenih kuća, nedužnih ljudi pogubljenih na vješalima (Malin *Autobiografija*: 13). Opisao je i svoje sjećanje na jedno zvjerstvo austrougarske vojske u Petrovaradinu nad srpskim civilima – zarobljenicima obučenim u seljačka odijela i šajkače zbog čega su ih smatrali komitama. Među njima je bio i jedan svećenik. Sve njih su skupili na gomilu i proboli bajunetama. Malin, očevdac ovog događaja, pobjegao je ne mogavši to gledati. U svojoj autobiografiji spominje da vojska „crno-žute“ Monarhije nije poštovala ni instituciju Crvenog križa. Nesretnog Dobru Jovanovića, sina Franjinog profesora Milana, Austrijanci su ostavili visjeti danima na vješalima u Brčkom kako bi zastrašili srpski narod. General Frank je u Zagrebu početkom rata izjavio povodom slanja mnogih srpskih i hrvatskih pukova s teritorija Austro-Ugarske u borbu protiv Srbije: „Psi neka se međusobno istrebe“ – što je izazvalo revolt mnogih nadahnutih južnoslavenskom idejom. Mnogi češki vojnici su se masovno počeli predavati Rusima na istočnoj fronti 1916. godine, a brojni časnici Slaveni su bili uvjereni da će se Austrija raspasti kao bure (Malin *Autobiografija*: 14). Veći dio ovoga rata proveo je na fronti. Kao časnik sudjelovao je u borbama u Srbiji, Galiciji, Besarabiji, Bukovini, Italiji (Popov 1999: 268 usp. Šosberger 2014: 466). Još tijekom trajanja rata projugoslavenski orijentirani novinari u Monarhiji i inozemstvu oprezno su pisali o porazu i sve izvjesnijoj propasti Dualističke Monarhije. Takav je bio urednik Grga Anđelinović iz Zagreba, kao i Milan Marjanović iz Pariza koji je uz pomoć lukavstva obavijestio projugoslavensku javnost o osnivanju Jugoslovenskog odbora u Parizu 1915. godine (Malin *Autobiografija*: 14).

U jesen 1918. godine Austro-Ugarska se nalazila pred kolapsom. Pokušaji Karla Habsburškog da očuva Monarhiju nisu urodili plodom. Nakon proboja Solunske fronte polovinom rujna 1918. godine srpska vojska prilično brzo napreduje na sjeveru i zapadu. Nakon oslobođenja Beograda 1. studenog 1918. godine ona se nije za-

ustavila na svojim predratnim granicama. Narednih dana i tjedana ona prelazi Savu, Dunav i Drinu, dolazi u područja pretežito naseljena južnim Slavenima. Na sjeveru dolazi do linije Temišvar-Segedin-Baja-Pečuh, a na zapadu do Julijskih Alpa. Tih jensenskih dana 1918. godine u južnoj Ugarskoj i na prostorima Hrvatske, Slavonije i Dalmacije osnivaju se narodna vijeća koja predstavljaju privremena tijela vlasti dok većina ovih krajeva nije i formalno u državno-pravnom pogledu pripala novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i dok nisu konstituirana stalna tijela vlasti.

Nekoliko dana nakon što je Hrvatski sabor proglasio raskid svih državno-pravnih veza između Hrvatske i Habsburške Monarhije, Petrovaradinci su se samoorganizirali i osnovali Petrovaradinsko narodno vijeće koje su činili ugledni jugoslavenski orijentirani građani među kojima su najistaknutiji bili profesor Franjo Malin, veterinar Dušan Marković, vinogradar Ivan Nežić i Milan Vidman, predsjednik. Ovo vijeće je oformilo Narodnu stražu čiji je zadatak bio starati se o zaštiti imovine i spriječiti zloupotrebe i pljačku. Po svjedočenju Malina, Narodno vijeće je tih dana peklo 20 000 komada kruha i klalo 20 volova dnevno, budući da je brašno ležalo na željezničkoj stanici, a da je posvuda bilo volova bez vlasnika (Malin *Autobiografija*: 15). Regularne trupe „crno-žute“ Monarhije su napustile 1. studenog 1918. godine petrovaradinsku tvrđavu, prešle Dunav i otišle k sjeveru, a 3. studenog je potpisano primirje koje je predstavljalo kapitulaciju Austro-Ugarske. Tog dana su izbili oružani sukobi nekih Petrovaradinaca i ostataka oružanih snaga poražene austro-ugarske vojske, a bilo je i žrtava (Lukić 1992: 91).

Petrovaradinsko narodno vijeće je 4. studenog 1918. godine uputilo u Beograd svoje izaslanike – predsjednika Vidmana i Franju Malina da zatraže da srpska vojska što prije dođe u Petrovaradin. U svojim uspomenama Malin navodi kako su krenuli u ranu zoru 5. studenog brodom (Dunavom) budući da je željeznica bila u prekidu zato što je srušen Čortanovački tunel. Osim Vidmana, on navodi i prisutnost nacionalnog radnika dr. Ignjata Pavlasa. Put nije bio bez poteškoća jer je bila magla, a kod Slankamena su i Nijemci zapucali na njih. Nešto prije podneva toga dana su stigli u Beograd i otišli su odmah u štab Dunavske divizije. Sa sobom su donijeli i dijelove električne centrale iz Beograda koje je neprijatelj prije toga kamionima odnio za Novi Sad, tako je Beograd za par dana dobio struju (Malin *Autobiografija*: 16). U Beogradu ih je primio pukovnik Dragomir Milojević i obećao im skori dolazak srpske vojske u Petrovaradin i Novi Sad (Lukić 1992: 92). U Beogradu su se pomoću telefona čuli i s vojvodom Živojinom Mišićem od koga su dobili 10 časnika i 30 podčasnika bivših srpskih zarobljenika sa zapoviješću da formiraju bataljun koji bi ušao u Novi Sad i tamo održavao red u narednim danima. S ovim novoformiranim bataljunom su se vratili za Srijemske Karlovce odakle su počeli pregovore s Nijemcima koji su još uvijek držali Novi Sad i most preko Dunava. Teškom mukom su ostaci njemačke vojske nagovoreni da mirno napuste Novi Sad. Sâm Malin je tri puta bio na pregovorima, a ključnu ulogu je odigrao poručnik Pavlović, koji je tijekom rata bio zarobljenik u Aradu (Malin *Autobiografija*: 16-17). Novoosnovana vlast u Petrovaradinu je svečano dočekala kombinirani bataljun srpske vojske koji je predvodio major Vojislav Bugarski 8. studenog 1918. godine, a međusobno su izmijenili srdač-

ne govore major Bugarski i predsjednik Petrovaradinskog narodnog vijeća Vidman (Lukić 1992: 94). Sutradan, 9. studenog, srpska vojska je ušla i u Novi Sad. Malo kasnije u Novi Sad je stigao i štab Dunavske divizije, a nešto kasnije i štab I. armije s vojvodom Bojovićem na čelu. Malin je još dva mjeseca vodio vojnu stanicu (Malin *Autobiografija*: 17).

Društveno-političko angažiranje u međuratnom razdoblju



Ime Franje Malina nalazi se na jednom sačuvanom dokumentu koji je datiran sa 16. 2. 1922. godine. Naslovljen kao okružnica, kotarski predstavnik poziva predstavnike lokalne samouprave u Petrovaradinu koju su tada, osim profesora Malina, činili: Marko Adam, Adam Divild, Gašpar Divild, dr. Antun Grginčević, Franjo Grginčević, Josip Jakobac, Stevan Krstić i Adam Minih, na dogovor u subotu, 18. 2. 1922., povodom jedne važne patriotske povjerljive stvari. Iz prethodnog dokumenta se daje naslutiti da je u pitanju ženidba kralja Aleksandra Karađorđevića rumunjskom princezom Marijom Hoencolern po kojoj srijemska županija želi nazvati jedan dom za siročad „Dom kraljice Marije za sremsku siročad“, što bi predstavljalo jednu vrstu vjenčanog dara njoj u čast.⁸

Na Uspenskom groblju u Novom Sadu 24. srpnja 1924. godine podignut je spomenik Josifu Runjaninu, Srbinu rodom iz Vinkovaca, časniku Habsburške Monarhije i skladatelju glazbe za hrvatsku himnu „Lijepa naša domovino“. U upravnom odboru za podizanje spomenika nalazio se i Petrovaradinac, profesor Franjo Malin. Na svečanosti podizanja spomenika sudjelovao je tadašnji bački episkop Irinej Ćirić i nad Runjaninovima grobom prelomio pogaču zajedno s Franjom Malinom i inženjerom Jankom Mačkovšakom. Bilo je prisutno i više stotina osoba (Vojvodić 2004: 144-145). U Petrovaradinu je 11. listopada 1925. godine svečano proslavljena tisućugodišnjica hrvatskog kraljevstva. U gostionici „Frankopan“, nakon nastupa pjevačkog društva „Neven“, profesor Franjo Malin je održao predavanje o prošlosti hrvatskog kraljevstva prije Tomislava i nakon njega do početka suvremenog doba (Kljajić 2018: 33). Na izborima 1925. godine u mjesecu kolovozu u Petrovaradinu su se borile dvije liste: Vanstranačka građanska

⁸ Skenirani dokument broj 1 i primjerak okružnice iz 1922. što je uradio Zlatko Gegenbauer.

lista okupljena oko Franje Malina i Hrvatska građanska lista (Matišić 2020: 279). Za predsjednika Gradske skupštine Petrovaradina je 1925. godine izabran Dragutin Karlo Romić, član Hrvatske republikanske seljačke stranke, a njegov izbor su podržali projugoslavenski orijentirani Petrovaradinci: dr. Antun Grginčević, profesor Franjo Malin, dr. Robert Paulović (Lukić 1992: 108-109).

Nakon zavodaženja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra i popisa stanovništva, na prijedlog Općine Novi Sad došlo je do ujedinjenja – spajanja općina Novi Sad i Petrovaradin u jedinstvenu Općinu Novi Sad. Petrovaradin je postao Novi Sad IV. Zakon je proveden u djelo Naredbom o izvršenju zakona o općini grada Novoga Sada koja je donesena 11. ožujka 1930. godine od strane generala Petra Živkovića, tadašnjeg ministra unutarnjih poslova (Matišić 2020: 280). Integracija dviju općina je započeta imenovanjem novog savjeta Gradske općine Novi Sad u koju su ušli i sljedeći Petrovaradinci: Marko Adam, Ivan Švager, Milan Mragodanov, Franjo Malin i Marko Carin (Lukić 1992: 115). Jedan interesantan dokument Gradskog poglavarstva Novoga Sada datiran 8. prosincem 1934. godine govori o odluci spomenutog poglavarstva prema kojoj su izvedeni određeni građevinski radovi na povišenju nasipa duž Rokovog potoka u Petrovaradinu i izrada drvenih kapija i ograda duž nasipa. Preuzimanje nasipa bit će izvršeno 15. prosinca, a kao članovi komisije koja će poduzeti radove spominju se: inženjer Danilo Sagmajster, dr. Gliša Marković, šef gradskog ekonomskog odjeljenja, Marko Adam, gradski vijećnik, Franjo Malin, gradski vijećnik. Sastanak će biti navedenoga datuma kod osnovne škole „Strossmayer“ u Petrovaradinu (dokument br. 71794 od 8. prosinca 1934. Gradsko poglavarstvo Novi Sad, slikao Zlatko Gegenbauer).

Oko statusa Petrovaradina se ponovno rasplamsala borba u listopadu 1935. godine. Grupa građana okupljena oko Hrvatske seljačke stranke i Ivana Jelašića podnijela je peticiju tadašnjem ministru unutarnjih poslova Antunu Korošecu da se gradovi odvoje u posebne općine i da budu ponovno ravnopravni. Peticiju je potpisalo 815 građana. Krajem istoga mjeseca protivnički tabor predvođen Franjom Malinom, Vladimirom Višoševićem, Ivanom Melvingerom, Stanislavom Preprekom poveo je agitaciju da naselja ostanu spojena u jednoj općini navodeći kao razloge da su Petrovaradinci upućeni na Novi Sad, da tamo prodaju svoje poljoprivredne proizvode, da su neki tamo zaposleni i da se njihova djeca školuju u Novom Sadu (Lukić 1992: 124 usp. Matišić 2020: 282-283). Ban Dunavske banovine je nakon pregledanja detaljnih izvještaja, koje je grad poslao banskoj upravi, došao da zaključka da ne postoje nikakvi razlozi koji bi podupirali odvajanje Petrovaradina od Novog Sada. Nakon prosinačkih izbora 1938. godine ojačala je federalistička oporba u Kraljevini Jugoslaviji predvođena HSS-om i dr. Vladkom Mačekom. To je utjecalo da u kolovozu 1939. godine bude potpisan sporazum Cvetković-Maček i da njime bude stvorena Banovina Hrvatska. U svim dijelovima Jugoslavenske Monarhije naseljenim hrvatskim stanovništvom ojačale su pozicije HSS-a, pa tako i u Petrovaradinu u kome je u ožujku 1940. godine ponovno pokrenuto pitanje njegova odvajanja od Novog Sada. U pozadini ovoga sukoba je zapravo bio politički sukob dviju koncepcija i

ideologije Hrvatske seljačke stranke i Jugoslovenske radikalne zajednice, političke koalicije koju je 30-ih godina XX. stoljeća utemeljio srpski i jugoslavenski premijer Milan Stojadinović, a koje su u Petrovaradinu svoje glavne protagoniste imale u osobama Ivana Jelašića i Franje Malina. Na neki način predstavljao je i sukob pluralizma s unitarizmom, hrvatstva s jugoslovenstvom (Matišić 2020: 286-289).

U periodu između dva svjetska rata, iako zabranjena od strane vlasti Obznanom i Zakonom o zaštiti države iz 1921. godine, zbog korištenja terorističkih metoda za ostvarivanje svojih političkih ciljeva, Komunistička partija Jugoslavije je djelujući konspirativno u ilegali sve više jačala i oformila je jaku unutarnju strukturu, vršila je propagandu i agitaciju usmjerenu posebno k omladini i radničkoj klasi. Tijekom ljeta 1938. godine KPJ je i u Petrovaradinu održavala tajne skupove. Jedan takav, koji je predvodio Branko Bajić, nećak Franje Malina, odvjetnik, novinar, književnik, revolucionar, sudionik Narodnooslobodilačkog rata, održan je u kući profesora Franje Malina, u Ulici Račkog. Na tom sastanku je bilo prisutno oko 20 mladih ljudi iz Petrovaradina kojima se obratio poznati revolucionar Veselin Masleša i govorio im o značaju, ulozi i ciljevima KPJ (Lukić 1992: 131-132).

Malin u vrijeme NDH i Drugoga svjetskog rata 1941. – 1944. i neposredno nakon rata do smrti

U ožujku 1941. godine vihor Drugoga svjetskog rata se približio granicama Kraljevine Jugoslavije. Sredinom istog mjeseca Branko Bajić je u društvu Đorđa Zličića došao iz Novog Sada u Petrovaradin u kuću ujaka Franje Malina gdje je u tajnosti okupljao mlade ljude i priopćio im drugi proglas CK KPJ. Ožujski događaji su za Malina, kako to kaže u svojoj autobiografiji, bili kao „grom koji je grunuo“. Plakao je od stida i srama kada je Cvetković u ime Vlade potpisao u Beču Protokol o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu, a skakao je od veselja kada su u Beogradu i drugim gradovima izbile demonstracije protiv pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Posljednjih dana mjeseca bio je već mobiliziran i kao kapetan I. klase na putu za Varaždin. Kao suvremenik ovih povijesnih događaja tvrdi da je odaziv vojnika na mobilizaciju bio 100 posto, što proturječi kasnijoj relevantnoj povijesnoj literaturi. U nastavku izlaganja kaže da su generali bili strašni, kao i oprema, a da je najstrašnija bila sabotaza koja se posvuda osjećala. To potkrjepljuje činjenicom da su građani Varaždina oduševljeno pozdravili ulazak njemačke vojske u grad, naročito djevojke. Prvi dani novouspostavljene tzv. NDH u Malinovim sjećanjima su bili poput ružnog sna. Zatekao se u Varaždinu gdje su ustaše te večeri uhitile oca njegovog prijatelja Hinka Krizmana. Mnoge od tih ustaša su još do jučer bili ljudi Vladka Mačeka i članovi HSS-a. Krenuo je vlakom ka Zagrebu k svome prijatelju dr. Nikoli Mrvošu u Okružnom sudu, ali tek što su se susreli, ustaše su uhitile i Mrvoša, a Franjo koji se također plašio hapšenja ne govori o tome kako se tada uspio izvući i nastaviti vlakom prema istoku i preživjeti usput i njemačko bombardiranje pruge i vlaka koji nije mogao dalje od Starog Petrovog Sela. Nakon toga što se uspio domoći

Slavonskog Broda i odavde vlakom nastaviti prema istoku poslije pet dana, otišao je kod sestre Jelke koja je udana za Viktora Nemčanina živjela u Zemunu. Plašio se odlaska u Beograd gdje bi ga bivši lektor njemačkog jezika mogao predati SS-u. Gradonačelnik dr. Mozer je odbio Malinu izdati dozvolu za boravak u Zemunu, a on se zatim uputio k rodnom Petrovaradinu (Malin *Autobiografija*: 22-23).

U kratkotrajnom travanjskom ratu 1941. godine vojska Kraljevine Jugoslavije je za 12 dana potpisala kapitulaciju, a teritorij države su raspačale sile Osovine. Od velikog dijela njenog teritorija koji je obuhvaćao veći dio Hrvatske, Bosnu i Hercegovinu i Srijem osnovana je Nezavisna država Hrvatska – NDH koja je proglašena 10. travnja u Zagrebu, a u čiji sastav je ušao i Petrovaradin. Kako bi usporila prodiranje neprijateljske vojske, jugoslavenska vojska je u noći između 10. i 11. travnja digla u zrak oba mosta na Dunavu. Ipak, već naredne noći njemačke motorizirane snage su stigle u Petrovaradin i okupirale ga. Prvih dana rata, odgovorni Petrovaradinci su oformili Građansku stražu kako bi sačuvali stanovništvo od zlodjela i nepravdi, ali je ona brzo ukinuta i rasformirana te je nakon nekoliko dana interregnuma nova ustaška vlast stvorila novu civilnu vlast u vidu Narodnog vijeća grada Petrovaradina. Prvi predsjednik Gradskog narodnog vijeća je postao Rok Jakobac (Lukić 1992: 149-163).

Iako su se na udaru novih ustaških vlasti diljem NDH, pa i u Petrovaradinu najviše našli Srbi, maltretiranja i hapšenja nisu bili pošteđeni ni projugoslavenski orijentirani petrovaradinski Hrvati među kojima je bio i Franjo Malin koji je tijekom 1941. godine više puta bio uhićen, ali najčešće i brzo puštan poslije intervencija ljudi na čelu lokalnih vlasti. Prvo takvo uhićenje se dogodilo 20. travnja 1941. godine, kada je Malin optužen da je propagator jugoslovenstva i prijatelj Srba. Odluka o uhićenju je donesena dan prije 19., o čemu svjedoči i profesor Zvonimir Vuković u svojoj *Hronologiji Petrovaradina od 1941. do 1944. godine* (Vuković 1963: 12). Nakon saslušanja bio je isti dan i oslobođen, ali je poslije nekoliko dana ponovno uhićen, a prethodnim optužbama su dodane i da je jedan od vođa sokolskog društva koje je njegovalo jugoslavensku ideologiju, da je slobodni zidar i da je uređivao i pisao za orjunaški list *Vidovdan*, da je napustio Rimokatoličku Crkvu i prešao u Starokatoličku. I ovoga puta je intervencijom gradonačelnika Roka Jakobca i nekoliko zastupnika Gradskog poglavarstva Franjo Malin pušten na slobodu (Lukić 1992:165-166 usp. Dokument o uhićenju Franje Malina br. 43 od 19. 4. 1941. Arhiv gradskog poglavarstva Petrovaradin, Državni arhiv sreza na tvrđavi, Novi Sad, s primjedbama Zvonimira Vukovića, slikao Zlatko Gegenbauer).

U drugoj polovini svibnja 1941. godine u Petrovaradinu je osnovana lokalna ustaška organizacija čiji je prvi tabornik bio Ivan Jelašić, a jedan od glavnih ljudi Dragutin Lang zvani Korčika, što je posvjedočio ustaški tabornik u Petrovaradinu, u kasnijem periodu Andrija Bencetić (Vuković 1963: 20). Ustaški stožer je raspirivao nacionalnu i vjersku mržnju i netrpeljivost u Petrovaradinu u proljeće 1941. godine. Naoružani mlađi pripadnici organizacije su zaveli teror među građanima Petrovaradina, a zbog toga su ih prozvali „divlje ustaše“. Istaknuti Hrvati u Petrovaradinu poput novog gradonačelnika Tome Ugrenića, profesora Franje Malina, dr. Ljudevita

Kurbatvinskog, dr. Antuna Grginčevića, Stanislava Prepreka, dr. Roberta Paulovića javno su kritizirali ovakvo ponašanje (Lukić 1992: 170). Plašeci se da na Vidovdan 28. lipnja 1941. godine ne dođe do ustanka lokalnih Srba i njima naklonjenih Petrovaradinaca, lokalna civilna vlast je organizirala i provela uhićenje 19 osoba, među kojima je bilo deset istaknutih Petrovaradinaca Hrvata: dr. Pavle Selig, Andrija Jurišić, Ivan Hajdinović, Mila Gregurić, Milan Mragodanov, Pavle Joka, Štefanija Velicki, Simeon Đaković, Jovan Dević, Marija Šepšinac, dr. Robert Paulović, Viktor Merganc, profesor Franjo Malin, Josip Hezočki, Andrija Čeza, Zvonimir Galović, Marko Adam, Adam Guld, Marko Carin. Označeni su kao neprijatelji novog porotka i NDH. Ivan Jelašić je nastojao uhićene poslati i provesti kamionom koji je dotjerao Burčel u Ilok gdje bi bili strijeljani, ali je gradonačelnik Ugrenić uspio na vrijeme intervenirati, uspostaviti vezu s Vukovarom i županom Elikerom i time spriječiti smaknuće (Lukić 1992: 178, Vuković 1963: 27-28).

Paulović, Hezočki i Malin su energično zahtijevali od Gradskog poglavarstva da se otvori rasprava i spriječi daljnje slično ponašanje ustaša i „folksdojčera“. Gradsko poglavarstvo i gradonačelnik Ugrenić su podržali ovu inicijativu na sjednici 4. srpnja 1941. godine i uspostavili vezu sa sjedištem županije u Vukovaru koje im je dalo za pravo (Lukić 1992: 179-181). Prve vijesti o njemačkim gubicima na istočnoj fronti i njihovom sporom napredovanju nakon bitke kod Smolenska širile su se Petrovaradinom putem ilegalnih radio stanica što su ustaše saznale i za to okrivile pojedine petrovaradinske Hrvate. Uhitile su 1. kolovoza 1941. godine profesora Franju Malina, dr. Roberta Paulovića i Milana Mragodanova. Oni su optuženi za širenje jugoslavenske propagande i jugofilstvo i provedeni u Srijemsku Mitrovicu. Sva trojica su poslije nekoliko dana puštena na slobodu budući da dokaza nije bilo (Lukić 1992: 179-181).⁹ Siječnja 1944. godine UNS i ustaše ponovno uhićuju petrovaradinske Hrvate među kojima su bili Franjo Malin, Robert Paulović, Antun Čoaš i Vjekoslav Šantek. Nakon dužeg saslušavanja i maltretiranja, na intervenciju gradonačelnika Ugrenića, zbog nedostatka dokaza pušteni su na slobodu (Lukić 1992: 298). Đorđe Zvezdin u svom školskom radu početkom 60-ih godina XX. stoljeća o Ulici Franje Račkog donosi još neke činjenice o uhićenjima Malina tijekom Drugoga svjetskog rata. Spominje da je Malin bio zatvoren u Zagrebu i da je samo pukim slučajem ostao živ, odnosno izbjegao strijeljanje. U tadašnji ustaški zatvor je ušao činovnik i počeo čitati imena osoba osuđenih na strijeljanje. Kako je dotični u jednom momentu pročitao ime Franjo Malinov, Malin je šutio misleći da su mu pogriješili ime odnosno da se radi o drugoj osobi (Vuković i Novaković 2005: 74). Ova anegdota djeluje pomalo neuvjerljivo budući da nije potvrđena u drugoj literaturi. Vjerojatno potječe iz usmene predaje u Petrovaradinu, od nekog od stanovnika Ulice Račkog koji su poznavali samog Malina, ako ne i od samog Stanislava Prepreka koji je tada bio podstanar u ovoj ulici kod Carina, Malinovog kuma. Perioda Drugoga svjetskog rata sâm Franjo se nerado sjeća.

⁹ Iz Malinove *Autobiografije* slijedi da je vjerojatno poslan u Zagreb u zatvor.

U svojoj autobiografiji kaže da se Majur, odnosno Petrovaradin 1941. godine pretvorio u „odvratno ustaško-švapsko gnjezdo“ koje ga je bez razloga progonilo bez obzira što on nije nikome ništa našao učinio, nego je čak i mnogima pomogao. Na tom mjestu *Autobiografije* se sjeća ustaškog denunciranja, konfiskacije imovine, maltretiranja, premlaćivanja, uhićenja noću čak šest puta. Zamalo je jednom prilikom izbjegao i strijeljanje, kada je bio u ćeliji za osam osoba u koju je bilo privedeno njih 20. Priznaje da je zbog toga i na živce obolio (Malin *Autobiografija*: 4). Na posljednjim stranicama svoje autobiografije Malin donosi nešto širi prikaz svoga stradanja tijekom Drugoga svjetskog rata koji se ne podudara u svemu s kronologijom uhićenja iz druge relevantne literature za ovaj rad. Navodi kako je po povratku iz Varaždina u Petrovaradin zaobilaznim putem, nakon mobilizacije, vrlo brzo bio uhićen, vjerojatno već u travnju, da bi ga poslije mjesec dana jedan pukovnik oslobodio, ali su mu ustaše odredile kućni pritvor. Spominje također „Vidovdansko hapšenje“ krajem lipnja 1941. godine kada je s 29 uglednih Petrovaradinaca, protivnika NDH režima, trebao biti kamionima proveden za Osijek koji je tada postao krvavo stratište za uhićenike od strane NDH vlasti.¹⁰ Ovu deportaciju je spriječio vukovarski župan jer je među uhićenima bio jedan „folksdojčer“, čiji su prijatelji intervenirali kod vlasti NDH pa su svi uhićenici bili oslobođeni. Malin nastavlja konstatirajući da su ustaše vrlo brzo uhitile njega i još trojicu i odvele ih u zatvor u Srijemsku Mitrovicu. Tamo su ga opljačkali, premlatili i zastrašivali. Kada ih je Franjo pitao da mu saopće krivicu-optužnicu naveli su: tiskanje knjiga ćirilicom, rad u Matici srpskoj, članstvo u Sokolskom savezu, prelazak u Starokatoličku Crkvu i zalaganje i ostvarenje ujedinjenja Petrovaradina s Novim Sadom. Iz Mitrovice je u lancima zajedno s još nekim zatvorenicima odvežen u Zagreb vlakom. U Zagrebu je s prekidima proveo naredne tri ratne godine, većim dijelom zatvoren u dva podruma. Kad god bi ga oslobodili vrlo brzo je stizala nova prijava iz Petrovaradina pa bi ga ponovno uhitili i zatvarali. Kasnije je saznao da ga je samo učitelj Tončić pet puta prijavio.

Jedan od prijelomnih momenata Malinovog robovanja i njegova velika dilema je bila prijaviti li se u hrvatsko domobranstvo ili da bude odveden u zloglasni logor Jasenovac. Kako sâm kaže, znao je da Jasenovac znači mučenje i smrt, a već je bio iscrpljen, prljav i ušljiv. Nakon stupanja u Hrvatsko domobranstvo raspoređen je u vojnu pekaru da časnicima i vojnicima doznačuje kruh. I ovdje nije imao mira, često su ga hapsili, premlaćivali i zatvarali ponovno sve do samoga oslobođenja. Posljednje saslušanje pred ustaškim kapetanom se vjerojatno odigralo početkom svibnja 1945. godine. Pitanja koja su mu postavljana odnosila su se na povlačenje i ponašanje njemačke vojske kao i na dolazak Crvene armije s istoka. U tim trenucima ustaše su počele sklanjati kompromitirajuću dokumentaciju, uništavati ju i povlačiti se pred nadirućim partizanskim snagama k Austriji s namjerom da se predaju Americancima. U ovom metežu iznenadnog povlačenja sâm Franjo priznaje da se sretno spasio, jer su ustaše prije povlačenja u kaznionici toga dana ubile još 900 bivših jugoslavenskih časnika. On se, zatečen na saslušanju, nakon više trenutaka nedoumice uputio pre-

¹⁰ Miloš Lukić i Zvonimir Vuković u svojim radovima spominju da je određeno uhićenih Petrovaradinaca gdje bi nad njima bila izvršena smrtna kazna bio Ilok.

ma vratima prostorije i s maramicom na ustima, budući da je bio krvav od premlaćivanja, sišao je s kata na ulicu, a stražar ga je pustio da prođe. Ova mala razdaljina mu se tada činila kao 10 km budući da mu je život visio o koncu (Malin *Autobiografija*: 23-25). Malin se mjesec dana oporavljao u Zagrebu, a onda je preko Osijeka krenuo kući u Petrovaradin. U Osijeku se vjerojatno zadržao kod Milene, udovice brata Vladimira koji je umro 1935. godine. Dok se vraćao vlakom za Petrovaradin bio je ranjen u nogu u Slatini kada je izašao van. Vojnici su iz obijesti bacali ručne granate na jedno polje, a on je imao sreće jer je bilo devet mrtvih ljudi. Po povratku u Petrovaradin Franjo se oporavljao oko mjesec dana.

Nakon oslobođenja 1945. godine, Malin je postao referent Povjereništva za socijalnu politiku Vojvodine, a zatim je do umirovljenja 1952. godine radio u Vojvođanskom arhivu, kao upravnik Vojvođanskog državnog arhiva (Popov 1999: 269 usp. Šosberger 2014: 467). Za taj posao u svojoj autobiografiji kaže da je bio gadan, prljav i prašnjav. Sa 65 godina je otišao u mirovinu. Službeno je međutim tek sa 68 godina otišao u mirovinu i imao je priznato 41 godinu i više od 8 mjeseci radnog staža. Svoj život je smatrao plodonosnim. Njegova autobiografija završava s datumom 5. 12. 1955. godine, a redakturu je izvršila njegova nećaka. Prilikom redakture je koristila dvije varijante originalnog rukopisa koje je priložila uz ovu sređenu i ponovno numeriranu varijantu po stranicama. Nećaka Cvijeta je prepisala njegovu autobiografiju. Umro je 1955. godine, u 71. godini od srčane kapi (Vuković i Novaković 2005: 74). Malin je umro u kući sestre Jelke u Novom Sadu, a pokopan je na Katoličkom groblju u Novom Sadu, dok su mu roditelji, djed i sestra Jelka pokopani u Petrovaradinu (Malin *Autobiografija*: 26).¹¹

Franjo Malin i Matica srpska


Matica srpska je najstarija kulturna institucija u srpskom narodu koja postoji već gotovo dva stoljeća. Osnovani su je u veljači 1826. godine srpski trgovci u Pešti: Josif Milovuk, Gavriilo Bozitolovac, Andrija Rozmirović, Jovan Demetrović, Đorđe Stanković. Prvi predsjednik Matice je bio učeni pravnik Jovan Hadžić, a jedan od najpoznatijih u najstarijem periodu je bio učeni Sava Tekelija, prvi doktor znanosti, mecena i dobrotvor srpskog naroda. I prije osnivanja same Matice srpske, učitelj Georgije Magarašević je 1825. godine pokrenuo časopis *Letopis*, čije izdavanje i tiskanje preuzima Matica srpska od svoga osnivanja i danas je poznat kao *Letopis Matice srpske*. Za prvi ustav Matice najznačajniji je bio njen prvi predsjednik Jovan Hadžić (Miloš Svetić). Njegova pravila su prihvaćena na osnivačkoj skupštini 16. veljače 1826. godine iako je kao dan osnivanja prihvaćen dan Svetog Save 27. siječnja. Josif Milovuk je izabran za djelovođu, Jovan Demetrović za blagajnika, a za ključare Gavriilo Bozitolovac i Đorđe Stanković (Mikavica i sur. 2016: 381, 410).

Cilj osnivanja Matice je bio pomoć srpskim đacima u školovanju na prostorima Ugarske i šire, njegovanje srpske kulture i izdavanje knjiga na srpskom jeziku. Sâm


¹¹ Napomene je u tekst rukom dodao Zlatko Gegenbauer.

9

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Установа Одељење за провету СТОАРУ-а



Број
70700



СЛУЖБЕНИЧКИ ЛИСТ

MALIN/Franjo/Franja
(презиме, очево име и име)

1. Општи подаци.

Рођен <u>9 avgusta 1884</u> год. у <u>Petrovaradinu</u>
спрез <u>novosadski</u> Народна република <u>Srbija</u>
народност <u>Hrvat</u>
држављанство <u>F.N.R.J.</u>
Брачно стање <u>neoženjen</u>

2. Квалификације

а) Школска спрема <u>Filozofski fakultet</u>	Где у <u>Pragu</u> у <u>Beču</u>	Када <u>1903-1905</u> <u>1905-1908</u>
б) Стручна спрема (испити, курсеви итд.) <u>Slavistika i germanistika</u>	у <u>Beču</u>	<u>1908</u>
в) Знање језика	<u>češki i nemački</u>	
г) Опште знање, научни радови и изванредни радови у струци	<u>Članci, rasprave, eseji i knjige iz struke kulturne i političke istorije</u>	

3. Занимање пре ступања у државну службу

<u>Nastavnik, novinar (urednik) bibliotekar, upravnik muzeja</u>
--

Službenički karton. Izvor: Arhiv Vojvodine.

Franjo Malin je u jednom svom članku ovako predstavio cilj Matice srpske: „... da materijalnom i mnomo snagom potpomaže i razvija i rasprostranja književnost i veštinu srpsku i tim putem podiže prosvetu naroda srpskog. Povod osnivanja je lju-

bav i revnost k opštem blagu, a namera rasprostranjenje i književstva i prosvještenija naroda srbskog.“ (Malin 1933: 65). U drugoj polovini XIX. stoljeća Novi Sad postaje najveći srpski grad i centar u kome se okupljala srpska inteligencija, tako da iz ovog razdoblja potječe i nadimak Novog Sada – Srpska Atena. Ova činjenica, kao i brojnost Srba u južnoj Ugarskoj je utjecala da Matica srpska bude 1864. godine preseljena u Novi Sad u kome je tri godine ranije osnovano Srpsko narodno pozorište, a obližnji Srijemski Karlovci na obroncima Fruške gore bili su još od XVIII. stoljeća duhovni centar Srba, sjedište Karlovačke mitropolije, a od 1848. godine patrijaršije.

Angažiranje i djelovanje Franje Malina u Matici srpskoj bilo je u međuratnom razdoblju. Malin je bio veoma privržen Matici. U svojoj autobiografiji piše: „Ja sam sve svoje sposobnosti uložio u rad u Matici srpskoj, jer sam je voleo i taj rad sam voleo.“ (Malin *Autobiografija*: 21). U godinama 1922./23. objavio je veliki broj priloga u *Letopisu Matice srpske*. Član Upravnog odbora Matice srpske postao je 1924. godine na Izvanrednoj skupštini održanoj 30. prosinca i bio je prvi Hrvat u ovom važnom matičinom tijelu. Već te godine u prosincu Matica srpska je obilježavala 60 godina od tiskanja popularnog Okrugićevog dramskog komada *Saćurica i šubara* i tom prilikom je u Karlovačkoj gimnaziji održana svečanost na kojoj je o životu Ilije Okrugića govorio Franjo Malin (Đilas 2008: 66). Na glavnoj skupštini Matice srpske 1. studenog 1925. godine, kada je predsjednik bio Radivoje Vrhovac, Malin se ne spominje na popisu članova Upravnog odbora, ali se spominje na sjednici Upravnog odbora iz 1926. godine prilikom priprema za obilježavanje 100-godišnjice postojanja Matice srpske, kada je zajedno s ostalim činovnicima Matice srpske dobio Orden Svetog Save IV. reda (Đilas 2008: 67). U Matičin Književni savjet je primljen 1929. godine, u Književni odbor je izabran 1931. godine, a cijenjen je kao čovjek demokratskih shvaćanja jugoslavenske orijentacije.

Upravni odbor je krajem 1924. godine pozvao knjižničara Kamenka Subotića da sastavi inventar knjiga i predmeta u Biblioteci s njihovim vrijednostima i da u roku od 10 dana podnese pismeni izvještaj. Subotić je u svom odgovoru, koji je datiran 21. siječnja 1925. godine, predložio da član Upravnog odbora Franjo Malin u dogovoru s njim izradi prijedlog za pravilan smještaj knjiga koje su bile izvan polica u Biblioteci. Nedostaju podaci je li Malin u tome sudjelovao ili ne, ali je njegovo sljedeće spominjanje u „Građi za istoriju Biblioteke Matice srpske“ od 18. studenog 1927. godine, u kojoj je navedena odluka Upravnog odbora da se Matičina arhiva i stovarište knjiga sele u zgradu gdje su i danas, a i sama Biblioteka bi bila na proljeće preseljena. Malin je glasovao da se i Biblioteka odmah preseli u nove prostorije. Nakon preseljenja u nove prostorije, Književni odbor je na prijedlog Dimitrija Kirilovića formirao komisiju za pregled rada Biblioteke, a njegovi članovi su bili: Mirko Balubdžić, Vasa Stajić i Dimitrije Kirilović. Balubdžić i Kirilović su pregledali Biblioteku 8. studenog 1928. godine i predložili da se ona preuredi. U narednom periodu Balubdžić i Kirilović su dali ostavke na rad u Upravnom odboru, a ponovni pregled Biblioteke je povjeren Franji Malinu 18. srpnja 1929. godine, da bi knjižničar Kamensko Subotić predložio tjedan dana kasnije Književnom odboru da se Franji Malinu povjeri i uređenje Arhive. S velikim žarom se prihvatio uređenja

Matičine biblioteke 1932. godine, kada je i došao na mjesto knjižničara,¹² a nakon insinuacija da su prilikom inventure neke knjige nestale, poklonio je Matici iz svoje kućne biblioteke oko 5000 knjiga. Stari Matičin knjižničar Kamenko Subotić se te godine sporio s Maticom oko priznavanja godina staža za svoj rad u ovoj instituciji. Donesena je odluka da se izvrši primopredaja knjižnice odnosno da se provjeri kakav je bio Subotićev učinak u njoj i da se nakon toga odlučuje o priznavanju godina staža koje je tražio. Predsjednik Komisije za primopredaju Biblioteke bio je Franjo Malin, a predložio ga je sâm Subotić 21. travnja 1932. godine. Odbor su činili još Gliša Marković, Sava Stojković, Žarko Vasiljević.

Prva sjednica za primopredaju Biblioteke je bila održana 25. travnja 1932. godine, a na toj sjednici je bio prisutan i Ljubomir Lotić, referent Upravnog odbora. Izvještaj nije bio povoljan, a jedan njegov dio je glasio: „Biblioteka Matice srpske stavljena je na jednu potpuno nestručnu i pogrešnu osnovu. Ona je vođena neuredno, površno, nemarno i nestručno. Bibliotekar ne može članovima komisije staviti ni jedno pomoćno sredstvo na raspoloženje, te se prema tome ne može obaviti primopredaja.“ (Đilas 2008: 68-69). Tri dana nakon ovog izvještaja, 28. travnja 1932. godine, predsjednik Matice srpske Radivoje Vrhovac je zamolio pismeno Franju Malina da iskoristi svoje putovanje u Prag na sastanak redaktora sokolskih listova i da se u knjižnicama u Pragu informira o drugim načinima vođenja knjižnice i sastavljanja inventara i drugih knjiga i da o tome podnese izvještaj Matici. Malin je ove formule donio iz Narodne biblioteke u Pragu i pokazao ih je prisutnima na zajedničkoj sjednici Upravnog i Književnog odbora 6. svibnja 1932. godine kada je i odlučeno da se primopredaja Biblioteke obavi knjigu po knjigu. Malin je objasnio kako je potrebno taj posao uraditi: sastaviti glavni inventar, posebne inventare po ormarima, kataloge po piscima i popuniti kartoteku. Na ovoj sjednici je odlučeno i da se sav posao oko inventure povjeri Malinu, a za pomoćnike su mu određeni: Žarko Vasiljević, Aleksandar Ćosić i Đorđe Ruškuc (Đilas 2008: 69).

Malin je inventuru knjiga započeo 16. svibnja 1932. godine i inventarne knjige koje je uradio su ostale do danas. Rad na inventuri mu je posebno honoriran. Za rad na sređivanju knjižnice je angažirao đake i studente. Krajem istog mjeseca, 27. svibnja 1932. godine, već je podnio prvi izvještaj o radu prema kome je za deset radnih dana u katalog uvedeno 3060 knjiga, a duplikati su posebno izdvajani. Na sjednici Književnog odbora održanoj 28. svibnja 1932. godine odbio je prijedlog člana odbora Jovana Maksimovića da se duplikati ne popisuju. Na drugoj sjednici Pododbora za primopredaju održanoj 1. lipnja 1932. godine Malin je podnio ostavku na predsjedničko mjesto i predložio za predsjednika Savu Stojkovića što su ostali

¹² Stari Matičin knjižničar dr. Kamenko Subotić je tada odlazio u mirovinu. Nakon urađenog inventara i sređivanja knjižnice sastavljena je komisija od knjižničara Univerziteteske biblioteke i Narodne biblioteke iz Beograda čiji član je bio i stari knjižničar Novosadske gimnazije profesor Jovan Grčić. Komisija je Malinu odala priznanje i odobrila Malinov rad. Kada je o ovome Franjo pričao dr. Đuri Trifkoviću, a ovaj postavio zajedljivu primjedbu – je li komisija pregledala i Malinovu privatnu knjižnicu u Petrovaradinu – Malin je, kako se ne bi širile glasine da on potkrada knjižnicu Matice srpske, a o krađama knjiga u Matičinoj knjižnici se tada dosta često govorilo, prenio veliki broj knjiga iz svoje osobne knjižnice i darovao ih Matici srpskoj.

i prihvatili. Zatim je izvjestio o svom radu u Biblioteci te je istaknuo osnivanje inventara, mjesnih kataloga, označavanje knjiga, izdvajanje duplikata, uređenje edicije Matice srpske u 10 primjeraka, rad na razmjeni duplikata knjiga s knjižnicama drugih ustanova, poboljšanje rada s korisnicima Biblioteke i čitaonice, povezivanje knjiga i novina, nastojanja da Biblioteka Matice srpske postane javna knjižnica i dobije financijsku pomoć od Grada Novog Sada i od Banske uprave. Na istoj sjednici je donesena odluka da se izdvoji ono što spada u staru arhivu i muzej. Dogovoreno je i da se izdvoji priručna literatura, rječnici i enciklopedije kojima se svatko može služiti i bez reversa (Đilas 2008: 70). Na sljedećoj sjednici održanoj 17. lipnja 1932. godine, u svom izvještaju o inventuri, Malin navodi da je popisano 11 000 publikacija, 900 duplikata, a da su u posebnoj prostoriji smještene sva izdanja Matice srpske u 10 primjeraka. Za ove poslove je besplatno angažirao učenike srednjih škola. Treća sjednica Pododbora je održana 24. lipnja 1932. godine, a do tada je već bilo popisano 13 960 knjiga i 1340 duplikata. Usvojen je i Malinov prijedlog da se knjige darovanih knjižnica Jelke Đorđević, Paje Martinovića, Pere Bogdanovića, Đorđa Dereca, Vlade Stratimirovića, Svetozara Krotina, Ranka Vorkapića unose redom u inventar bez obzira na duplikate (Đilas 2008: 70-71). Prema izvještaju na četvrtoj sjednici Pododbora održanoj 1. srpnja 1932. godine bilo je popisano 18 000 i 1750 duplikata. Malin je iznio prijedloge što je potrebno učiniti u narednom periodu. Izvještaj o svom radu potom je podnio na Zajedničkoj sjednici Upravnog i Književnog odbora održanoj 12. srpnja 1932. godine. U njemu stoji da je sređeno i popisano 22 000 djela i 2000 duplikata, a da je ostalo da se popiše oko 5000 knjiga i oko 500 duplikata. Predlagao je da se nakon završetka inventure inventarne knjige povežu i da se osim šest postojećih, otvori i sedma za nove knjige. Priopćio je još niz praktičnih uputa za rad i funkcioniranje Biblioteke. Kao zadatke budućeg knjižničara naveo je: popunjavanje svih praznina u Biblioteci, dobivanje što više knjiga na dar, zamjenu i prikaz, pribavljanje privatnih knjižnica, povezivanje s ostalim knjižnicama i znanstvenim ustanovama, osiguravanje subvencija za rad Biblioteke (Đilas 2008: 71).

Do kraja 1932. godine održano je još sjednica Pododbora za primopredaju knjižnice na kojima je Malin podnosio izvještaje koji su bili odobravani, a sa svakom sljedećom sjednicom broj popisanih knjiga je bio sve veći i Biblioteka je izgledala sređenije. Sjednice su bile ovim redom: peta je održana 14. srpnja i na njoj je stari knjižničar Kamenko Subotić predao ormar s popisima o administraciji Biblioteke, broj popisanih knjiga je iznosio 24 200, a duplikata 2222; šesta sjednica je održana 1. rujna, na sedmoj koja je održana 15. rujna broj popisanih knjiga je ukupno iznosio 26 349, a preostalo je još 1500 da se popiše. Na zajedničkoj sjednici Književnog i Upravnog odbora od 20. listopada Malin je govorio o daljnjem radu Biblioteke i pravcima njenog razvoja. Na sljedećoj zajedničkoj sjednici od 19. studenog, u svom izvještaju Malin je naglasio kako bi rad u Biblioteci bio završen da nije pronađeno još 3000 starih knjiga. U periodu između spomenutih sjednica Malin je također podnosio izvještaje: 30. kolovoza je u svom izvještaju tvrdio da izvještaji knjižničara u Radu i imeniku iz godina 1929., 1930. i 1931. nisu stvarni, a broj popisanih knjiga je iznosio 25 540. U njegovom izvještaju od 17. listopada broj popisanih djela je bio

27 236, revidirane su i popunjene mađarska i čehoslovačka kartoteka, pri kraju je bila i jugoslavenska, a poručeni su i brojevi časopisa koji su nedostajali. Prihvaćen je Malinov prijedlog o razmjeni knjiga i publikacija s drugim znanstvenim i kulturnim institucijama na jugoslavenskom prostoru poput Srpske kraljevske akademije, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *Glasnika Zemaljskog muzeja* u Sarajevu, Muzejskim društvom Slovenije u Mariboru, Maticom hrvatskom, Jugoslovenskim potpornim društvom u Sao Paulu u Brazilu. Tijekom ove godine mnogi bibliofili i mecene kulture su darovali dijelove svojih knjižnica ili pojedine knjige i dijelove periodike Biblioteci Matice srpske, a na Malinovu inicijativu nastojalo se da Matica dobiva jugoslavenski obvezni primjerak svakog djela koje se izda na našem tlu. Pregled Biblioteke obavljen je 2., 5. i 7. prosinca, a izvještaj o pregledu su potpisali profesori Jovan Grčić i Aleksandar Popović. Konstatirali su da je Malin u kratkom vremenu rad obavio pravilno i pozvali su ga da ga nastavi i dovrši (Đilas 2008: 72-74).

Govoreći o inventuri knjiga Malin je 12. srpnja 1932. godine predložio da se uredi Matičina arhiva i muzej. Podršku mu je pružio Matičin potpredsjednik Aleksandar Moč koji je predložio da se ustanova nazove „Muzej, arhiva i biblioteka Matice srpske za Vojvodinu“. Još dok je rad na inventuri Biblioteke trajao, na posljednjoj zajedničkoj sjednici u 1932. godini 11. prosinca Malin je u svom izvještaju precizirao ulogu budućeg muzeja Matice srpske. U prvoj polovini 1933. godine žurilo se sa završavanjem inventure knjiga kako bi se moglo odvojiti vrijeme za sređivanje arhivske građe i realizaciju otvaranja Muzeja. Nakon sređivanja Matičine knjižnice pripremio je stalnu muzejsku postavku u okviru koje su bili: galerija, etnološka, arheološka, numizmatička, povijesna zbirka, zbirka dragocjenosti, fotografija i klišeja, rukopisi, povelje i arhivska građa. Prilikom osnivanja Muzeja Matice srpske 30. ožujka 1933. godine u Muzejski odbor su ušli: Aleksandar Moč kao predsjednik, Sava Stojković, Nikola Milutinović, Gliša Marković, a Franjo Malin je postao njegov prvi upravnik i tu dužnost je obavljao do 1941. godine i do početka Drugoga svjetskog rata u Kraljevini Jugoslaviji (Đilas 2008: 75-76). Na prijedlog Matičina tajnika Nikole Milutinova Malinu su 18. travnja povjerene i dužnosti knjižničara i upravnika Muzeja. Prvi izvještaj o radu Muzeja Malin je podnio 26. travnja 1933. godine kada je predložio njegova osnovna načela: ime „Narodni muzej u Novom Sadu“, da je zadatak Muzeja skupljati i čuvati predmete muzejske vrijednosti, prvenstveno one koji imaju vrijednost za nacionalni život našeg naroda u sjevernom dijelu Jugoslavije, da sa svojom Bibliotekom i čitaonicom djeluje odgojno. U pododbor za sastavljanje statuta Muzeja su ušli: Aleksandar Moč, Gliša Marković, Nikola Milutinović i Franjo Malin. Na sjednici od 29. travnja 1933. godine, kada je iznesena osnova statuta, odlučeno je da se muzej zove „Muzej Matice srpske u Novom Sadu“. Muzej je javna ustanova koja se popunjava kupovinom, zamjenom i darovima. Na sjednici Muzejskog odbora održanoj 12. lipnja 1933. godine Malin je izvijestio da su muzejske prostorije gotove (Đilas 2008: 78-79). Tridesetih godina XX. stoljeća angažirao se u brojnim kulturnim i znanstvenim Matičinim akcijama, a imao je podršku njenog potpredsjednika i kasnije predsjednika Aleksandra Moča (Popov 1999: 269 usp. Šosberger 2014: 466). Malin je svoju dužnost u Muzeju Matice srpske obavljao

savjesno, poduzimljivo i s puno ljubavi. Vodio je poseban inventar Galerije likovnih umetnosti Matice srpske koja je već tada 1933. godine imala oko 200 umjetničkih djela (Galerija Matice srpske 2022).

Franjo Malin ističe u svom članku u povodu osnivanja Muzeja Matice srpske 1933. godine u ožujku kako je ideja da se osnuje Matičin muzej potekla od Jovana Subotića i donesena je kao formalni zaključak 14. listopada 1847. godine, nakon što su već bili uređeni Matičina biblioteka i arhiv. Revolucionarne godine 1848./49. su, među ostalim, utjecale da se ova inicijativa tada ne ostvari. Kasnije je pitanje Tekelijanuma i preseljenja Matice srpske u Novi Sad 1864. godine bilo važnije, pa se osnivanje muzeja i dalje odlagalo. Godine 1900. predsjednik Matice srpske Tihomir Ostojić tražio je reorganizaciju Matičina rada i sakupljanje povijesne i etnografske građe. Ponovni zahtjev Ostojić je uputio 1912. godine, kada je Matičina biblioteka imala oko 13 000 knjiga. Te godine razrađena su pravila za organizaciju i rad stručnih zborova u književnom odjeljenju Matice srpske. Početak Prvoga svjetskog rata 1914. godine ponovno je spriječio realizaciju ove ideje. Godine 1925. dr. Stanoje Stanojević predlaže da Matica srpska osnuje Muzej starina, a posebno „srbulja“ koje se čuvaju po manastirima i crkvama Srijema, Banata i Bačke, a profesor Vasa Stajić 1926. godine poziva da se Matici predaju pismeni spomenici o kulturnim nastojanjima Vojvodine. Matica srpska je dočekala i svoju stogodišnjicu, ali muzej još nije otvorila, da bi svečano otvaranje Muzeja bilo 9. srpnja 1933. godine (Malin 1933: 65-66). Malin je ideju za osnivanje Muzeja Matice srpske našao u tekstu iz 1847. godine pod nazivom „Biblioteka Matice srpske i Narodna biblioteka Srbije u istorijskoj perspektivi“. Za uzor matičinom Muzeju je uzeo Narodni muzej u Pragu i Britanski muzej u Londonu. Na otvaranju Muzeja govorili su Aleksandar Moč i Franjo Malin u svojstvu upravnika. Malin u svojoj autobiografiji spominje da je izabran Muzejski odbor i da je izrađen statut. Počeci Muzeja su bili vrlo skromni. Rad je bio temeljen na dobrovoljnim priložima, poštovala se tradicija, kao i želje darodavaca. Grad, Banovina, Ministarstvo prosvete, kao ni sam Upravni odbor Matice srpske nisu davali nikakva novčana sredstva. Izdržavanje je bilo od darova, a promocija Muzeja se obavljala i preko Kola srpskih sestara, prisjeća se Malin (Malin *Autobiografija*: 20). Tekstove o Muzeju Matice srpske Malin je objavljivao u *Glasi Matice srpske* i u *Godišnjaku Matice srpske*. U tekstu „Budućnost Muzeja Matice srpske“ koji je objavljen u *Godišnjaku Matice srpske* za 1938. godinu Malin ističe da Muzej treba imati zavičajni karakter (Đilas 2008: 85).

Matičin muzej predstavlja zavičajni oblasni (područni) muzej. U Malinovo vrijeme najvažniji dio Muzeja je bila knjižnica s tada već više od 32 000 knjiga, od kojih su posebnu važnost imale knjige iz XVIII. i s početka XIX. stoljeća, kao i zbirka starih časopisa. Drugi važan dio Muzeja Matice srpske je tada bila Arhiva, a tada je u 11 prostorija bila smještena galerija slika i kiparskih radova mnogih umjetnika od kojih su najpoznatiji bili: Teodor Ilić Češljar, Arsa Todorović, Đura Jakšić, Aksentije Marodić, Pavle Simić, Jovan Popović, Uroš Predić, Paja Jovanović, Ivan Meštrović. Zbirke grafičkih radova i starih crteža se također već tada počinju prikupljati (Malin 1933: 65-66). Matica srpska je tijekom 1933. godine osnovala i Odbor za financij-

Образац VI

Регистарски картон

Слово

Презиме	<i>Malin</i>	
(Очево име) и име	<i>(Franjo) Franjo</i>	
Датум рођења	Место	Срез
<i>9-VIII-894</i>	<i>Petrovaradin</i>	<i>N. Sad</i>
Народ. република	Држављанство	Народност
<i>NR Srbija</i>	<i>FNRJ</i>	<i>Hrvat</i>
Установа-предузеће и место рада	<i>Vojvodjanska arhiva</i>	
Разврстање	струка	<i>Bibliot.-arhivistička</i>
	звање-занимање	<i>arhivist</i>
Одељење-сектор рада	<i>prosveta</i>	
Положај	<i>arhivist</i>	
Број, датум и доносилац решења о постављењу	<i>Pov. br. 401/9-XII-947</i> <i>Pover. za prosvetu</i>	
Датум наступа дужности	<i>1-V-1946</i>	
Примедба		
Адреса стана и бр. телеф.	<i>Ilije Ognjanovića 14</i>	

Обр VII/56

Registarski karton. Izvor: Arhiv Vojvodine.

ska pitanja čija je prva sjednica održana 19. listopada 1933. godine, a na njoj je potvrđeno da Malin i dalje bude upravnik Muzeja i Biblioteke. Matica je u narednom periodu dobivala brojne darove u vidu knjiga, publikacija i predmeta, a od pojedinih institucija su počele pristizati i novčane subvencije. Neki od poznatih Matičinih darodavaca su bili: Dimitrije Kirilović, Gideon Dunderski, Miloš Trivunac, Triva Militar, Joca Vujić iz Sente i sâm Franjo Malin koji je u više navrata darovao knjige Matici srpskoj.¹³ Pomoć koju je Matica dobila od državnih institucija u 1934. godini iznosila je 12 000 dinara, od Banske uprave Dunavske Banovine je 1935. godine dobila pomoć od 25 000 dinara, a iste godine kao i 1937. godine Narodna banka Jugoslavije je dala donaciju od 10 000 dinara. U cilju promocije svog rada Matica srpska je održala i dvije izložbe novosadskih umjetnika 7. i 20. travnja 1935. godine (Đilas 2008: 79-80).

Rad u Biblioteci i Muzeju se i narednih godina odvijao uspješno, Malin je tijekom 1934. godine započeo rad na reviziji kartoteke kako bi utvrdio broj nestalih knjiga. Radio je i kao korektor *Letopisa* i *Godišnjaka* od studenog 1935. godine, ali je ubrzo na to mjesto predsjednik Matice srpske i urednik *Letopisa* Vasa Stajić doveo Žarka Vasiljevića smanjujući mu honorar. Stajić je negativno ocijenio rad Franje Malina kao upravnika Muzeja i knjižničara, na sjednici Književnog odbora od 15. prosinca 1935. godine. Nakon što je na molbu Malina Muzejski odbor pregledao i Biblioteku i Muzej, pozitivno je ocijenio njegov rad i predložio da mu se honorar ne smanjuje.¹⁴ U svojoj molbi da se Odbor izjasni, Malin ističe da je između ostalog broj knjiga u Biblioteci povećao s 22 268 na 33 873., da je uspostavio vezu sa svim slovenskim akademijama i sveučilištima i mnogim drugim stranim ustanovama, da je uredio Arhivu, da je iz svoje privatne knjižnice Matičinoj knjižnici darovao više od 5000 knjiga. Odbor je u svom izvještaju istaknuo kako osobnost knjižničara mora biti od naročitog povjerenja i da se za nju zahtijeva trostruka garancija: stručna, moralna i materijalna, a osobnost Franje Malina je pruža u punoj mjeri. On je predložio upravi 27. veljače 1936. godine da se umjesto uobičajenih reversa za izdavanje publikacija uvedu samo legitimacije knjige i članske legitimacije. Muzej je tih godina organizirao i izložbu slika Novaka Radonića, kao i izložbu Milana Konjovića. Tijekom 1937. godine Biblioteka je proširena, čitaonica je odvojena od mjesta gdje su knjige bile smještene. Na sjednici Muzejskog odbora od 19. lipnja 1937. godine Malin je zatražio reviziju Biblioteke, što je i provedeno, a što je dovelo i do ograniče-

¹³ Izvještaj za 1933. godinu navodi broj od 1000 knjiga, dok je na Skupštini održanoj 30. rujna 1934. godine priopćeno da je ukupno do tada Malin darovao Matici 2500 knjiga, a u svojoj *Autobiografiji* napisanoj pred kraj svoga života 1955. godine on sâm navodi brojku od oko 5000 knjiga.

¹⁴ U svojim bilješkama ispod teksta rada Gordane Đilas o Franji Malinu kao knjižničaru Matice srpske Petrovaradinac Zlatko Gegenbauer, pozivajući se na masonsku literaturu (somborski sinovi udove), donosi da je Vasa Stajić još 1910. godine aplicirao u slobodnozidarsku ložu „Budućnost“ u Somboru, ali je prilikom balotaže odbijen s dvije ili tri crne kuglice s obrazloženjem da je nemirnog duha, da ne poštuje autoritet pretpostavljenih i da ima ekstremne stavove. Tu bi možda mogao biti jedan od uzroka očitovanog sukoba između Stajića i Malina, odnosno Stajićeve loše ocjene Malinova rada krajem 1935. godine iako je već tada službeno Malin napustio masoneriju.

nja rada s čitateljima. Nakon pet godina postojanja i Muzej je proširen i preuređen s dvjema novim prostorijama, a Biblioteka je bolje organizirana i revidirana, tako da je na skupštini od 20. studenog 1938. godine odobren cjelokupan rad uprave Matice srpske, a iznesen je i prijedlog da Biblioteka tiska svoj katalog knjiga, koji je Dimitrije Kirilović realizirao tek poslije Drugoga svjetskog rata (Đilas 2008: 82-83).

Tijekom Malinova rada u Biblioteci Matice srpske uspostavljena je ili nastavljena suradnja i povremena razmjena publikacija s brojnim znanstvenim i kulturnim institucijama diljem zemlje, Europe i svijeta. Osim već spomenutih, neke od njih su i Matica moravska u Brnu, Karlov univerzitet i Slovenski institut u Pragu, Njemačka akademija u Münchenu, Akademija nauka SSSR-a u Lenjingradu, Narodna biblioteka u Varšavi, sveučilište knjižnice u Grazu, Beču i Berkleyu, Nacionalno društvo „Dante Aligijeri“ u Rimu, Matica slovačka u Jugoslaviji, Zgodovinsko društvo u Mariboru, Akademija znanosti u Beču, Istočnoeuropski institut u Vroclavu, Institut za slavističke studije u Parizu, Slovenski institut u Berlinu, Njujorška javna knjižnica, Narodna biblioteka u Beogradu, Sveučilišna knjižnica u Segedinu i redakcije brojnih časopisa u zemlji i inozemstvu (Đilas 2008: 76-77). Franjo Malin je podnio ostavku 13. veljače 1939. godine na sve funkcije u Matici srpskoj nakon 15 godina rada, ali izgleda da nju Upravni odbor nije usvojio tako da se izvještaji o njegovom radu pojavljuju i naredne dvije godine. U izvještaju od 13. lipnja iste godine izvještava o redovnim poslovima Biblioteke. Dao je i nacrt godišnjeg izvještaja o radu Muzeja 15. kolovoza iste godine. Podnio je i izvještaj Muzejskog odbora na sjednici Književnog odbora 6. kolovoza 1940. godine u kome se vidi da je Muzejski odbor prilikom otkrivanja spomenika Svetozaru Miletiću priredio izložbu suvremene vojvođanske slikarske umjetnosti. Tijekom listopada 1940. godine predsjednik Matice srpske Aleksandar Moč i Franjo Malin su razgovarali o izložbi „Grupe desetorica“ – slikara iz Beograda u Novom Sadu, a vjerojatno je tom razgovoru prisustvovao i Bogdan Šuput. Izložba planirana za studeni je odgođena. Malin je bio i autor kraćeg teksta „Sadržaj Letopisa Matice srpske (1825-1949, knj. 1-365)“ u *Letopisu* iz 1950. godine kojim je Matica planirala obilježiti 125 godina izlaženja *Letopisa* (Đilas 2008: 83-84). U tekstu „Javne biblioteke u Jugoslaviji i Biblioteka Matice srpske“ Malin kaže kako je Biblioteka Matice srpske jedna od najstarijih i najvećih u Jugoslaviji i da je potrebno da je prigrlje svi, i pojedinci i ustanove. Poslije Drugoga svjetskog rata je izrasla u vrhunsku ustanovu, kako to naglašava i Dušan Popov, pisac četverotomne povijesti Matice srpske (Đilas 2008: 86-87).

Nakon Drugoga svjetskog rata Malin je želio ponovno nastaviti suradnju s Maticom srpskom, ali je bio odbijen. Pogodio ga je i stav tadašnjeg tajnika „Naučne sekcije“ Matice srpske. Tvrdi da je bio izabran u tu sekciju, da je dolazio na sastanke i da je predao svoja tri rada, a tajnik „Naučne sekcije“ Miloš Jovanović ga je ipak izbrisao iz članstva te sekcije tvrdeći da Malin nije predao radove. Malin je krajnju nekorektnost prema sebi osjetio i zbog toga što nije bio obaviješten da je prestao biti član Matice srpske. I pored toga ostao je privržen Matici, želio je i dalje ovoj instituciji svaki napredak i uspjeh (Malin *Autobiografija*: 26).

Franjo Malin i slobodno zidarstvo

O slobodnom zidarstvu ili masoneriji postoji veoma mnogo literature u današnjem svijetu, pa i na ovim prostorima. Organizacija je službeno nastala početkom XVIII. stoljeća u Engleskoj, u protestantskoj sredini. I danas je najviše raširena u anglo-saksonskom svijetu u Ujedinjenom kraljevstvu i SAD-u. Postoji više obreda ili obediencija u svijetu, a najpoznatije su škotski obred, obred „Jork“ i francuski „Veliki Orijent“. Većina simbola i predanja i tradicije koje slobodno zidarstvo koristi potječu iz hebrejskog jezika i njihove nacionalne i antičke mitologije iako se ne može reći da su Židovi stvorili masoneriju (Mužić 2003: 5-6). „Masonstvo je prije svega spoj jedne salamunske i jedne pitagorejske struje“, navodi u svojoj knjizi o smislu masonstva jedan od najvećih poznavatelja slobodnih zidara kod Hrvata Ivan Mužić (Mužić 2003: 6). Službeni datum kada je „masonstvo izašlo na svjetlo dana“ je 24. lipnja 1717. godine kada je nastala Velika loža Engleske, a prezbiterijanski pastor James Anderson je dobio zadatak sastaviti Konstitucije, neku vrstu ustava ili pravila koja su objavljena 1723. godine (Mužić 2003: 9). Vjerovanje masona je krajnje diskutabilno iako ova tradicionalna anglo-saksonska masonerija ističe kako je vjerovanje u „Vrhovno biće“ odnosno vjerovanje u „Velikog arhitekta svemira“ neophodan uvjet da bi se postalo članom lože, mnogi kršćanski pisci su dokazali da se ovdje ne radi ni o kršćanskom „Trojičnom Bogu“, ni o osobnom biblijskom Bogu (Mužić 2003: 12-18). Moral i ponašanje masona također su veoma upitni ili diskutabilni, ali kako bi nas nastavak dokazivanja ili navođenje primjera na ovu temu dosta udaljio od teme ovoga rada, navest ću samo primjer jednog od najpoznatijih, ako ne i najvećih autoriteta među masonima u SAD-u Alberta Pikea koji je živio u XIX. stoljeću, a čija biografija obiluje mnogim pikantnim, perverzним, hedonističkim detaljima.

Franjo Malin je primljen u slobodnozidarsku ložu „mitropolit Stratimirović“ 23. studenog 1926. godine. Rad masonerije je obnovljen u Srbiji nakon stvaranja Kraljevine SHS. Prvi sastanak masona u Novom Sadu je održan 29. svibnja 1924. godine i na njemu je donesena odluka da se osnuje slobodnozidarski „vjenčić Stratimirović“, za starješinu je izabran Milko Aleksejević, a za tajnika Daka Popović (Šosberger 2014: 130). Velika loža SHS Jugoslavija odobrila je 13. svibnja 1926. godine osnivanje lože „mitropolit Stratimirović“ koja je nastala od slobodnozidarskog vjenčića, a njen prvi hram, posvećen 30. svibnja iste godine, nalazio se u kući brata Julija Franka u Sremskoj ulici br 5. Za prvog starješinu izabran je dr. Žarko Stefanović, predsjednik industrijsko-trgovačke komore. Zbog povećanja broja članova i nedostatka prostora u dijelu kuće u Sremskoj ulici, hram masonske lože je 24. listopada 1927. godine preseljen u suteran zgrade Berze u kojoj se danas nalazi Galerija Matice srpske. Hram je drugi put preseljen 30. listopada 1934. godine u Ulicu Miletićevu broj 10 gdje se nalazio na prvom katu (Šosberger 2014: 131). Aktivnosti lože su se odvijale tijekom cijele godine s ljetnom stankom od 24. lipnja do 1. rujna, a podnošeni su izvještaji iz raznih područja. U prvoj godini rada, među ostalima, u ložu je primljen i Franjo Malin. Loža je posjedovala i svoju knjižnicu. Tijekom 1927. godine članovi lože su se sastajali 32 puta, a na tim sastancima je održano 21 pre-

davanje. Franjo Malin je imao predavanja na teme: „O smetnjama duhovnog ujedinjenja našeg naroda“, „O slobodi nauke“, „O starim dužnostima“, „O protivnicima slobodnog zidarstva“, „O zadacima jugoslovenskog slobodnog zidarstva“ (Šosberger 2014: 132-133). Tijekom 1928. godine u ložu „mitropolit Statimirović“ je primljeno devet novih članova, a jedan je brisan iz evidencije, tako da je na kraju godine loža imala 49 članova. Malin je tijekom sastanaka lože održao predavanja sa sljedećim temama: „Stare dužnosti“, „Protivnici slobodnog zidarstva“, „Zadaci jugoslovenskog slobodnog zidarstva“, dok je naredne 1929. godine držao predavanje samo na temu klerikalizma (Šosberger 2014: 134).

Tijekom 1930. godine održano je ukupno 50 sastanaka lože, od čega je ukupno bilo 28 ritualnih radova.

Šosberger donosi i funkcije koje su pojedina braća u loži obavljala, a na tom popisu se vidi da je Franjo Malin bio knjižničar i arhivar lože. Te godine Malin je održao predavanje na temu „Slobodnozidarske misli i sadašnje stanje slobodnog zidarstva“, o zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu te o ekonomskoj krizi. Od 26. ožujka 1930. godine, po odobrenju Velike lože SHS Jugoslavija, službeno je odobren naziv loža „mitropolit Stratimirović“. Pohvaljen je rad brata arhivara – Malina, koji je arhivu ažurno složio u 19 fascikli. Sastanci lože su bili slabo posjećivani, ako se u obzir uzme ukupan broj članova (Šosberger 2014: 135-137). Naredne godine je Malin održao predavanje povodom petogodišnjice od osnivanja lože „mitropolit Stratimirović“. Broj braće u loži je te godine iznosio 54 (Šosberger 2014: 138). U narednoj godini nije bio primljen nijedan novi brat. Godina 1934. je bila prilično teška za tadašnju državu, ali i za ložu Stratimirović. Atentat na kralja Aleksandra je uzdrmao temelje nove države na Balkanskom poluotoku, protivnici slobodnog zidarstva su sve više pojačavali agitaciju protiv organizacije, a najveći među njima su bili Rimokatolička Crkva i dio pravoslavnog klera. Brat Franjo Malin je dobio na vlastiti zahtjev častan otpust iz lože 20. ožujka 1934. godine (Šosberger 2014: 140-156). U Šosbergerovom djelu, u popisu članova pripadnika lože „mitropolit Stratimirović“, u tabličnom obliku nalazi se ime Franje Malina pod rednim brojem 58, a kao zanimanje navedeno je knjižničar Matice srpske (Šosberger 2014: 161).



Franjo Malin. Izvor: Arhiv Vojvodine.

Kulturno-politički krug Franje Malina

Vrijeme u kojem je Franjo Malin živio i djelovao obuhvaća kraj novoga stoljeća, razdoblje takozvanog dugog XIX. stoljeća i početak suvremenog doba, uglavnom prvu polovinu XX. stoljeća. Ova desetljeća su bila veoma turbulentna s mnogim značajnim promjenama, društveno-političkim i ekonomskim, kao i promjenama državnih granica. U vrijeme odrastanja, školovanja i prvog dijela karijere i radnog vijeka Malin je veoma aktivan i često je mijenjao gradove svoga boravka diljem prostrane Habsburške monarhije. U drugom međuratnom razdoblju i novoj državi Kraljevini SHS, nešto kasnije Kraljevini Jugoslaviji, on je stekao ugled i najviše toga ostvario na stvaralačkom i društvenom planu. Svoj život je tada vezao za Petrovaradin i Novi Sad i kretao se u kulturnom krugu ljudi intelektualaca, ali i običnih građana sličnih zanimanja i društvenog položaja. Preko nećaka Branka Bajića još u predratnom razdoblju je došao u kontakt s pripadnicima Komunističke partije Jugoslavije, što mu je i kasnije omogućilo da poslijeratni period, koji je bio koban za mnoge Petrovaradinke, proživi mirno, sačuvavši ugled i obavljajući važne poslove.

Osim češkog državnika Tomáša Garriguea Masaryka, na Malina su u mladosti utjecali i Milan Rešetar i Vatroslav Jagić, poznati slavisti. Djelomično i pod njihovim utjecajem on je formirao svoju viziju jugoslavenstva. Tu ideju je izložio u *Letopisu Matice srpske* zalažući se za uvođenje latiničnog pisma od strane Srba, a da zauzvrat Hrvati prihvate ekavski izgovor, dok bi ćirilčno pismo ostalo sačuvano u upotrebi u Srpskoj crkvi (Đilas 2008: 66). U spomenutom prvom razdoblju života krug ljudi oko Franje Malina činili su uglavnom ljudi sličnog društvenog sloja, bogate petrovaradinske gazde – vinogradari. U Novom Majuru ili Rokovom dolu, dijelu Petrovaradina u kojem je Franjo živio, velike gazde su bile Malin i Carin koji su imali oko 100 jutara zemlje, kao i kuće u Gradiću. Malinov dol, današnja Malinova ulica (nazvana po Franji Malinu Starijem, bivšem gradonačelniku Petrovaradina), na uglu s Ulicom Račkog je mjesto gdje je nekada bila „Bela Ruža“, kavana u kojoj je otvorena i prva petrovaradinska čitaonica. Bogati Malinovi sugrađani su bili još i Dunkovići, Hajdinovići, Vinterfeldovi, Vukovići, Melvingeri, Minihovi, Grginčevići, Gregurići, Šarići, Ševari, Šegini, Jakobci, kao i Vajnerbergeri (Višekruna 2018: 58). Jedna slika Franje Malina, koja je nastala u Beču 1907. godine, djelo je umjetnika Tomislava Krizmana s kojim se Franjo družio krajem perioda svoga školovanja za rezervnog oficira u prijestolnici Dvojne monarhije (Matica srpska, članak na engleskom jeziku, sadrži ovaj Malinov portret uz dopisano objašnjenje Zlatka Gegenbauera na dnu stranice). Od uglednih ljudi koje je Franjo Malin svakako poznao i imao kontakte s njima su bili petrovaradinski učitelj, zborovođa i skladatelj prve opere za djecu u svijetu Franjo Štefanović, učitelj, skladatelj i knjižničar Stanislav Preprek, odvjetnik, povjesničar i poslovni čovjek dr. Robert Paulović, dr. Ivan Melvinger, profesor povijesti, istraživač i kroničar Petrovaradina Zvonimir Vuković. Kao član Petrovaradinskog Narodnog vijeća koje je bilo neka vrsta prijelaznog tijela vlasti prilikom raspada Austro-Ugarske u jesen 1918. godine, a prije konstituiranja nove južnoslavenske države, krug ljudi oko Malina su činili Milan Vidman, Dušan Marković, Ivan Nežić.

Dragutin Karlo Romić, Petrovaradinac koji je jedno vrijeme bio na čelu lokalnog odbora HSS-a, kao i dr. Antun Grginčević bili su također među onima koji su okruživali Malina (Lukić 1992: 91, 108). Nakon spomenute integracije petrovaradinske u novosadsku općinu, u sastavu proširene novosadske općine uz profesora Malina su bili i Petrovaradinaci Milan Mragodanov, Marko Adam, Ivan Švager i Franjin kum Marko Carin (Lukić 1992: 115). Podršku oko zalaganja za integraciju dviju općina Malin je imao i u Vladimiru Višoševiću, jedno vrijeme na čelu sokolskog društva, kao i u novosadskom političaru i jednom od čelnika Matice srpske dr. Aleksandru Moču (Lukić 1992: 122, 124). Rok Jakobac i Toma Ugrenić, predstavnici lokalne vlasti u Petrovaradinu u vrijeme stvaranja NDH pomogli su u nekoliko navrata Malinu da nakon hapšenja bude pušten na slobodu, a u krajnjem slučaju vjerojatno su mu i život sačuvali (Lukić 1992: 166). U okviru Lože „mitropolit Stratimirović“ početkom 1930. godine rukovodstvo – časnici lože su uz Malina bili: starješina dr. Žarko Stefanović, zamjenik starješine dr. Jovan Nenadović, prvi nadzornik dr. Jovan Popović, drugi nadzornik dr. Miloš Ćirić, besjednik dr. Vladimir Belajčić, tajnik dr. Niko Mrvoš, rizničar Ljubomir Milošević, milosrdnik dr. Radivoj Kalenić, ispovjednik Živorad Bogdanović, obrednik Mihajlo Boroš, dvernik Karlo Terek, domaćin dr. Branko Petrović (Šosberger 2014: 137).

Zaključak

Ličnost Franje Malina mlađeg obilježila je jedan dio povijesti Petrovaradina u prvoj polovini XX. stoljeća. Ovaj obrazovani kulturni djelatnik, Hrvat po nacionalnosti, ostavio je traga u nekoliko djelatnosti: novinarstvu, knjižničarstvu i arhivistici. Kao osoba se formirao unutar svoje obitelji, ali i u sveučilišnim centrima multietničke i multikonfesionalne Habsburške Monarhije poput Praga, Beča i Zagreba koji su početkom prošloga stoljeća postali i centri kozmopolitizma, liberalizma, nacionalizma i panslavizma kada su u pitanju Prag i Zagreb. U razdoblju između dva svjetska rata, kada je izgledalo da su se snovi i ideologija kojom je dobar dio srpsko-hrvatske omladine bio zadojen ostvarili, Malin je bio u zreloj dobi i u zenitu stvaralaštva. Svoje znanje i stručnost upotrijebio je u službi države za koju se zalagao, u kulturnim institucijama koje je cijenio i volio i u korist svojih sugrađana koje je sretao u sredini u kojoj je živio. Utjecaj sredine u kojoj se obrazovao bio je presudan u njegovom opredjeljenju za sokolski pokret koji i danas postoji, ali je u zrelim Malinovim godinama doživio punu ekspanziju. Jedan dio ideala sadržanih u sokolstvu korespondira nekim slobodnozidarskim idejama, tako da nije neočekivano da je Malin sukladno svojim životnim opredjeljenjima i idealima pristupio slobodnozidarskoj organizaciji. Ovo bi se moglo promatrati donekle i kao neka vrsta pomodarstva među intelektualcima onoga vremena koji su bili pristalice liberalizma, jugoslavenstva i sekularizma. Razlozi zbog kojih Franjo napušta ovu organizaciju nisu mi poznati i ukoliko postoje neki tragovi to bi mogla biti tema nekog drugog istraživanja.

Vjerski život Malina je područje koje me osobno veoma zanima, ali je pod izjесnim velom tajne, odnosno kroz sačuvane dokumente nije dovoljno osvjetljeno.

Nekoliko šturih podataka od kojih je najintragantniji da 1933. godine Malin istupa iz Rimokatoličke Crkve zbog njene kritike sokolskog pokreta i prilazi Starokatolicima, kao i činjenica da kao pripadnik masonstva prihvaća i njihove antiklerikalne i antikatoličke ideje, ne pokazuju dovoljno Malinov vjernički život, osjećaje i praksu. Jedna rečenica iz njegove autobiografije daje naslutiti kako je možda naginjao i ateizmu, jer on kaže da je u međuratno vrijeme bilo uobičajeno da svaka osoba pripada nekoj vjerskoj zajednici, a da ga je Starokatoličkoj Crkvi privuklo protivljenje papsvu, odnosno antivatikanska politika. Vrlo vjerojatno da je na ovakav njegov stav utjecala i pripadnost slobodnom zidarstvu. To je možda i presudno utjecalo da on u očima Petrovaradinaca ne bude cijenjen i ne postigne ugled jednog Prepreka i Štefanovića, a svakako ni Okrugića. Nadam se da će ovaj rad biti jedan mali doprinos upoznavanju Malinove ličnosti, a samim time i osvjetljavanje i upoznavanje jednog dijela novovjekovne i suvremene povijesti Petrovaradina koju su svojim životima obilježili naši poznati i časni sugrađani.

Izvori (neobjavljivana građa)

1. *Autobiografija Franje Malina*, ROMS, M 12.443.
2. Dokumenti: ROMS ili Arhiv Vojvodine – skenirao Zlatko Gegenbauer
Dokument broj 1 i primjerak okružnice iz 1922.
Dokument 97/940. Gradsko poglavarstvo Novi Sad.
Dokument br. 605 iz 1940. Gradsko poglavarstvo Novi Sad.
Dokument 16/41. Gradsko poglavarstvo Novi Sad.
Dokument br. 71794 od 8. prosinca 1934. Gradsko poglavarstvo Novi Sad.
Dokument o hapšenju Franje Malina br. 43 od 19. 4. 1941. Arhiv gradskog poglavarstva Petrovaradin, Državni arhiv sreza na tvrđavi, Novi Sad.
Nepoznati rukopis na bijelom papiru s naslovom „Carin“ (skeniran).
Zapisnik skupne sjednice komore za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku održane 8. srpnja 1930.

Literatura

- Đilas, Gordana. 2008. Franjo Malin – bibliotekar Matice srpske. *Godišnjak Biblioteke Matice srpske za 2007*: 65-87.
- Erdujhelji, Melhior. 2002. *Istorija Novog Sada*. Veternik: Dijam-M-pres.
- Horvat, Josip. 1942. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina gospodarski i društveni razvitak u 18. i 19. stoljeću*. Zagreb: naklada Velzek.
- Kljajić, Marko. 2018. *Sveti Juraj u Petrovardinu*. Surčin: Hrvatska čitaonica „Fišer“.
- Knežev, Zoran. 2018. *Vojvodina hronike i legende*. Novi Sad: Panonijapres.
- Lukić, Miloš. 1992. *Petrovaradin u prošlosti*. Novi Sad: Budućnost.
- Malin, Franjo. 1933. Muzej Matice srpske u Novom Sadu. *Narodna starina* 12 (30): 65-69. <http://www.hrcak.srce.hr/68031/> (pristupljeno: 14. srpnja 2022.)

- Malin, Franjo, upravnik Muzeja Matice srpske, Nekadašnji upravnici Galerije Matice srpske. *Galerija Matice srpske* <http://www.galerijamaticesrpske.rs/lat/galerija-kroz-vreme/nekadasnji-upravnici-gms/> (pristupljeno: 14. srpnja 2022.)
- Mikavica, Dejan i sur. 2016. *Srbi u Habsburškoj monarhiji od 1526. do 1918. 1.* Novi Sad: Radio televizija Srbije: Prometej.
- Matišić, Mislav. 2020. Pokušaji odcjepljenja Petrovaradina od Novog Sada 1935. i 1940. godine. U: Mario Bara, Filip Galović, Lucija Mihaljević (ur.). *Etnokulturni identitet Hrvata u Vojvodini: povijesni i suvremeni procesi. Zbornik radova sa Znanstveno-stručnog skupa održanoga u Zagrebu i Subotici od 9. do 11. listopada 2019.* Zagreb. 277-292.
- Mužić, Ivan. 2003. *Smisao masonstva*. Split: Naklada Bošković.
- Nedeljković, Saša. 2022. Rad sokolskog društva Petrovaradin, *Banija online*, <http://www.banija.rs/novosti/drustvo/22686-rad-sokolskog-drustva-petrovaradin.html> (pristupljeno: 4. srpnja 2022.)
- Popov, Dušan. 1999. Malin Franjo. U: Popov, Dušan (ur.). *Enciklopedija Novoga Sada 13*: Novi Sad: Prometej. 268-269.
- Popović, J. Dušan. 1959. *Srbi u Vojvodini. knjiga druga. Od Karlovačkog mira 1699. do Temišvarskog sabora 1790.* Novi Sad: Matica srpska.
- Putnik Prica, Vladana. 2018. Kratka istorija Sokolskog pokreta, *Časopis KUŠ* [http://www.ČASOPIS KUŠ! – Kulturno-umetnički špajz \(casopiskus.rs\)](http://www.CASOPIS.KUS!-Kulturno-umetnički_špajz_(casopiskus.rs)/) / (pristupljeno: 31. srpnja 2022.)
- Rajković, Đuro. 2011. *Prilozi za istoriju bibliotekarstva u Petrovaradinu*. Novi Sad: Gradska biblioteka u Novom Sadu.
- Macut Milovan, Sanja, Sami, Darjuš i Vladimir Mitrović. 2021. *Knjiga o Petrovaradinu. Prostor, pojave, ljudi*. Petrovaradin: Umetnička asocijacija Inbox.
- Soko Kraljevine Jugoslavije. *Vikipedija-Slobodna enciklopedija*. https://www.sr.wikipedia.org/sr-el/Соко_Краљевине_Југославије/ (pristupljeno: 31. srpnja 2022.)
- Sokol. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57005> / (pristupljeno: 31. srpnja 2022.)
- Šosberger, Josip. 2014. *Masoni u Vojvodini 1785-1940*. Novi Sad: Akademski knjiga.
- Višekruna, Danka. 2018. Božićni običaji u Petrovaradinu. *Etnografska građa, Godišnjak Muzeja grada Novog Sada*. 12 (2016). dr Agneš Ozer (ur.): 49-84.
- Vojvodić, Sp. Dušan. 2004. *Znameniti Srbi vinkovačkog kraja*. Novi Sad: Gradska biblioteka Novi Sad.
- Vuković, Zvonimir. 1963. *Hronologija Petrovaradina 1941-1944*. Petrovaradin: materijal tipkan pisaćim strojem.
- Vuković, Zvonimir i Igor Novaković. 2005. *Petrovaradin juče, danas, sutra*. Novi Sad: Savez studenata univerziteta u Novom Sadu.

Summary

Eminent citizen of Petrovaradin, Franjo Malin

At the end of the modern and at the beginning of the contemporary era, famous Croatian families lived in Petrovaradin, characterizing its past, as well as its development. Most of them were engaged in viticulture. Such was the family of Franjo Malin senior, who was the mayor of Petrovaradin for two mandates. His son Franjo Malin Junior (1884 – 1955) was a well-known cultural worker. Throughout his life, he worked as a high school teacher, journalist-publicist, librarian, writer. After the Serbian grammar school in Novi Sad, he completed higher education in Prague, Zagreb and Vienna, studying philosophy, Slavic studies and German studies. He participated in both world wars. In the interwar period, he mostly stood out as a cultural and public worker. He also contributed to the Sokol movement, which was very popular in the Kingdom of Yugoslavia, and for several years he was an active member of the freemasonry lodge Mitropolit Stratimirović. He held important positions in Matica srpska, which he loved very much, and was the first and only Croat so far in its administration. He was one of the founders and the first manager of the Museum of Matica Srpska, today the Gallery of Matica Srpska. After the Second World War, he was a social policy officer and manager of the State Archives of Vojvodina until his retirement.

Keywords: Petrovaradin, Franjo Malin, Croatian families, Matica srpska